

ГРЧКО — ПЕРСИЈСКИ РАТОВИ

1. ПЕРСИЈА У VI ВЕКУ

1.1. Кир II Велики

1.1.1. Извори

- Херодот из Халикарнаса који је живео у V век п. н. е. Он је I и II књигу своје *Историје* посветио историји Персије и Медије.
- Ксенофонт из Атине који је живео од око 430. до 355. године п. н. е. Био је Сократов ученик. 401 – 399. године учествовао је, с осталим грчким најамницима, у походу Кира Млађег против његовог брата, персијског цара, Артаксеркса II. Аутор је дела *Кирово васпитање*, где је покушао да оснивача Персијске државе Кира I Великог прикаже као идеалног владара чије су наслеђе искварили његови наследници. Ово дело је историјски роман (први уопште сачувани) са педагошко-политичком тенденцијом.
- Ктесије из Книда је био грчки историчар који је живео у другој половини V века п. н. е. Седамнаест година провео је у персијском заробље ништву, где је био лични лекар персијског цара Артаксеркса. После повратка кући, изнео је своје познавање Истока у три дела: *Историја Персије*, *Историја Индије* и *Пловидба*. Мада данас Ктесијева дела нису сачувана, о њима сазнајемо из одломака датих код Диодора, Фотија и других писаца. У првих шест књига *Историје Персије* Ктесија је обрадио медијску историју до оснивања персијске државе. Он је у већој мери био приповедач но истраживач.
- Диодор са Сицилије је живео у I веку п. н. е. Аутор је грчке историје света *Историјске библиотеке*.
- Набонидова хроника
- Киров манифест.

1.1.2. Почетак владавине Кира II

Кир II Велики из династије Ахеменида је владао од 559. до 530. године п. н. е. Вавилонска хроника даје тачан датум његове смрти, август 530., а антички писац Херодот, користећи се Ктесијом, наводи да је овај персијски владар столовао 29 година. Пре но што је освојио Медију, Лидију и Вавилонију и начинио Персију водећом силом Старог света, Кир II је управљао еламским градом Ашнан.

Око 558. п. н. е. Кир II уједињује персијска племена. 553. кренуо је у Медију да се обрачуна са владаром Астијагом. Рат је трајао којих три године и завршен је победом Персијанаца, пре свега захваљујући богатим Међанима који су се одметнули од Астијага. У хроници Набонида, вавилонског владара, сазнајемо да су Персијанци опељешили Екбатану, чиме Медија званично престаје да постоји. Ускоро Кир осваја и Јерменију и Кападокију. Остала царства су била више него узнемирана јачањем Персије, те долази до стварања једне коалиције за борбу против Кира.

1.1.3. Лидско царство

По владавини Алијата, лидског краља који се сукобио са Међанима и Милећанима, престо је наследио његов син Крез. Крез из рода Мермнада владао је од 560 до 546. п. н. е. царством које се простирало од Пергама до Ефеса. Крез је први успео да присили један део Хелена¹ да му плаћају годишњи данак и да му дају одред војске приликом оружаних сукоба, док се са другим спријатељио². Пре Креза сви Хелени у Малој Азији су били слободни, а власт је била у рукама Хераклида. Истина било је и раније налета других народа, као нпр. Кимеријаца на Јонију, али у тим приликама градови су били само привремено заузети. Да би стекао подршку Грка којима је владао, помагао је грчка светилишта. У Јонији богато је даровао, између осталих, Артемидин храм у Ефесу, о чему сведочи и натпис *посветио краљ Крез*. У матичној Хелади даровао је, поред многих храмова, Делфе и Амфијарајево пророчиште, које се налазило на граници Беотије и Атике. Крез ова пророчишта није даровао само да би добио подршку Грка, већ и да би поткупио пророчиште да одговори оне Хелене који би пожелели да се одметну од његове власти.

Крез се заносио мишљу да порази Кира и освоји моћно Персијско царство. Крез се плашио ширења моћи персијскога царства. Исто тако био је огорчен што је његовог зета, Међанина Астијага, Кир збацио са власти. Распитијући се по пророчиштима, добијене одговоре тумачио је онако како му је било по вољи. Предсказање је било да када Лиђани пређу реку Халис, једно царство ће пасти (сматра се да је овај одговор пророчишта накнадно убачен у тардицију), што је Крез протумачио како ће Персија пасти. Између осталог, пророчиште га је саветовало да се у предстојећем сукобу удружи са неким грчким племенима. Како је већ склопио савез са египатским фараоном Амазисом и нововавилонским владарем Набонидом, распитивао се кога од Хелена да прикључи савезу. У то време Атина је била заузета решавањем унутрашњих проблема³ и ратом са Еубејом, те Крез савезништво тражи у Спарти, на шта Спартанци пристају.

1.1.4. Кирово освајање Мале Азије

На захтев Креза, владара Лидије, оформљена је коалиција: Лидско царство, Нововавилонско и Египат, за борбу против Кира. Крезов план је био да врати Кападокију⁴, зароби Кира и освоји Персијско царство. У том циљу прелази реку Халис и продире у међански део Мале Азије. Кир радије напада него да чека удар удружених снага. Око 546. п. н. е. између Кира и Креза дошло је до нерешене битке код Птерије, у близини најстарије грчке колоније Синопе на обали Црног мора. Како је Крез био незадовољан јачином своје војске, имао је мање војника него Кир, и како Кир није нападао, решио је да распусти војску и сам се повуче у Сард. Херодот објашњава да је Крез желео да сачека помоћ савезника, којима Крез и шаље поруке, па да са завршетком зиме нападну Кира удруженим снагама. Наиме у та времена ратовало се сходно временским приликама, у периоду април/новембар, па се Крез осећао сигурним да распусти војску, јер нико није ратовао зими. Супротно Крезовим очекивањима Кир напада Сард у зиму, јер није желео чекати да Крез поново окупи војску. До новог сукоба између Персијанаца и Лиђана долази на равници пред Сардом. Кир се уплашио лиђанске коњице те је по савету Међанина Харпага своју војску организовао на следећи начин: у прве редове је ставио товарне камиле, иза камила пешадију, па тек онда коњицу. Коњи Лиђана су се уплашили камила, па су стали бежати. Крезови коњаници када су увидели у чему је ствар, сишли су са коња и даље су се борили као пешадија. Кир је успео да надјача Лиђане, који су били приморани да беже и да се затворе у тврђаву. Опсада Сарда је трајала четрнаест дана. Још на почетку опсаде Крез је послао поруку савезницима да што хитније шаљу помоћ. Лакедемонци су били спремни да пошаљу лађе, када је стигла вест

¹ Јонце, Дорце и Еолце у Малој Азији

² Одржавао је пријатељске везе са Спартом

³ тиранин постаје Пизистрат

⁴ Треба се сетити да је својевремено Киаксар овај простор преотео Лиђанима

да су Сард освојили Персијанци. Према легенди Персијанци су успели да упадну у Сард са једне стране која је сматрана неосвојивом. Пошто су видели једног Лиђанина како са те стрме стране силази и узима свој шлем који му је испао, а потом се поново враћа у град, Персијанци су запамтили пут и са лакоћом ушли и опустошили Сард. Кир је заузео престоницу Лидије, а затим и само царство, оставивши Креза у животу и узевши га за саветника.

Пошто је поразио Лиђане, Еолци и Јонци⁵ су Киру послали изасланике са предлогом да ће прихватити његову власт под истим условима под којима су признавали и власт Креза. Кир овај предлог одбија исто као што су и Хелени одбили његов. Наиме пре сукоба са Крезом, Кир је предложио Јонцима и Еолцима да се одметну од Лиђана, обећавајући им при том неке уступке кад Персијанци победе. Самос и Хиос нису имали чега да се боје јер Феничани још нису били део персијске војске. Од јонских градова Кир је једино склопио савез са Милетом, који се обавезао да се неће мешати у Кирове сукобе са другим Грцима. Овим Кир је унео расподељеност међу самим Хеленима. Остали Јоњани увидевши да немају успеха код Кира, утврдили су своје градове и организовали су се у Свејонски савез, чије је седиште било код Посејдоновог светилишта⁶ на рту Микале. Свејонски савез и Еолци траже помоћ од Спарте у борби против Кира, међутим Лакедемонјани се нису одазвали. Послали су једну лађу са педесет весала из радозналости да извиде шта Кир чини. Према једној верзији Спартанци су преко изасланика запретили Киру да не учини ништа нажао само Грцима у Хелади. Како било, Кир није много марио за Хелене јер је био заузет походом против Нововавилонског царства. Међанину Харпагу, кога је поставио за врховног заповедника, наредио је да се позабави питањем Јоније. Харпаг, када је дошао у Јонију, прво је опсео Фокеју. Фокејци су лађама напустили утврђење и побегли најпре на Хиос. Део Фокејаца је отпловио на Кирн (Корзика) у град Алалија, а део се вратио у Фокеју и признао власт парсијског цара. Становници Теја, када их је Харпаг опсео, такође су лађама побегли и отпловили у Тракију, где су населили град Абдеру. Остали Јонци су изашли на мегдан Харпагу и када их је Харпаг поразио, признали су власт цара. Јонци на острвима су се уплашили и добровољно су се предали Киру. Можда би Јонци били срећнији да се послушали савет извесног Бијанта из Пријене и да су отпловили у Сардинију и тамо основали један Свејонски град.

Данас се не зна тачно докле се протезело Кирово царство на истоку. Познато је да је покушао и да је успео да пређе Сир-Дарју и да је под своју власт подвео велики део Авганистана, Туркменистана, Узбекистана и Таџикистана. Познато је и да је покорио Бактрију. Основао је град Кирешата (Киров град) и нову престоницу Пасаргаде, који се налазио 75 км сз. од еламског града Ашнана. Киров наследник Камбиз у територијалном погледу проширио се на северноафричку обалу и долину Нила. Екбатана је била званична резиденција Персијске државе, а након оснивања Пасаргаде имала је стратешки положај. Званична резиденција до Дарија I биће Пасаргаде, а потом Персеполис.

Територија Персијског царства је била подељена на три сатрапије са два сатрапа. Фригијом је управљао сатрап са седиштем у Даскилиону (?), а Лидијом и Јонијом сатрап са седиштем у Сарду. Уређење у сатрапији је било тиранско и свака сатрапија је имала обавезу да цару плаћа годишњи данак и даје одред војске приликом оружаных сукоба.

Извори:

— Херодотова Историја I, превео са стаогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

Белешке:

— Јанковић Марине са предавања Данијеле Стефановић у току летњег

⁵ Јонски градови у Карији су били Милет, Мијунт, Пријена; у Лидији Ефес, Колофон, Лебед, Теј, Клазомена, Фокеја; острва Хиос и Самос; Еритра на копну.

⁶ ископавања показала да је постојао само жртвеник

семестра школске 2002./2003.

- Јанковић Марине са предавања Снежане Ферјанчић у току зимског семестра школске 2002./2003.

1.2. Дарије I

1.2.1. Питање порекла Даријеве власти

По смрти персијског цара Камбиза, као претендент на престо појавило се лице које се представљало као убијени Камбизов брат, Смердис⁷. Док на Бехистунском натпису стоји да је Камбиз убио брата пре похода на Египат, Херодот сведочи да је убио брата по освајању Египта. У сваком случају, Смердис је био мртав још за Камбизова живота. Међутим, како се поједини извори слажу по питању сличности Смердиса и Бардије, то је навело једну групу научника да поверују да Бардија није био никакав самозванац, већ сам Камбизов брат. Ако ову претпоставку прихватимо као тачну, следи да су приче које сведоче о Камбизовом убиству брата и о Камбизовој нерауванотежености, настале у Даријево време како би помоћу њих сам Дарије оправдао узурпацију престола.

Да постоји могућност да Дарије није на легалан начин добио власт, тј. да је био узурпатор, сведочи неколико чињеница.

- Херодот тврди да Дарије није имао права на престо.
- На почетку Бехистунског натписа Дарије истиче своје порекло са јасним циљем: да покаже да његова породица, као и Кирова, води порекло од истог претка, односно од Ахемена.
- Сумњу о легитимитету Даријеве власти буди и следећа околност: на Бехистунском натпису спомињу се и Даријев отац и Даријев деда, који су били живи у тренутку његовог ступања на престо. Ако је његова породица имала законито право очекивало би се да место Дарија пре на престо дође његов отац или његов деда.
- Период од 522. до 520. год. обележен је бројним побунама које су потресале велико царство. То је период и Даријевог уздизања. Научници, који сматрају да је Дарије био узурпатор, у устанцима виде реакцију због насилног преузимања престола.

1.2.2. Херодот о Даријевом доласку на престо, (III, 61 – 88)

Херодот сведочи да су против Камбиза, док је овај боравио у Египту, заверу склопила два брата мага, од којих је Камбиз једном поверио двор на чување. Један од заверника носио је име Смердис. Овај не само да се звао, већ је и ликом био сличан покојном Камбизовом брату. Заверници су желели да искористе сличност да наведу Персијанце да се одрекну Камбиза и да прихвате врховну власт наводног Камбизовог брата, а Кирова сина. Десило се да је Камбиз прозрео план заверника. Како би се обрачунао са својим непријатељима, Камбиз је пожурио у Сузу. Међутим, док је скакао на коња, го мач му се забоо у бутину. У овоме Херодот види освету египатског божанства Аписа, кога је Камбиз својевремено на сличан начин ранио. Пре но што ће умрети, Камбиз је бацио две клетве на своје сународнике: позитивну, уколико са престола уклоне мага, и негативну, уколико не поврате престо. Први против мага заверу је организовао Отан, најугледнији међу Персијанцима. Убрзо њему се прикључило још шест угледних земљака, међу којима је био и сам Дарије, син персијског сатрапа Хистаспа и који је био копљаник у Камбизовој војсци. Величанствена седморка организовала је државни удар у коме су убијени узурпатори. Пошто су повратили престо, Персијанци су се стали договарати ко заслужује да постане нов владар. Отан је предложио демократију, Мегабиз, један од седморице, олигархију, а Дар-

⁷ То је био извесни Бардија или Гаумата.

ије монархију. Остала четворица одлучила су се за Даријев предлог. Пошто се Отан одрекао власти, под условом да ни он нити његова породица не дође под власт будуће изабраног монарха, владар се имао изабрати између преосталих шесторице. Одлучено је да цар постане онај чији коњ на предстојећој трци први зарже. Дарије, послуживши се лукавством, постао је цар.

1.2.3. Сведочанство Бехистунског натписа

У славу победе над побуњеницима негде око 520. године п. н. е., Дарије је наредио да се уреже рељеф на високој литици Бехистана. Натпис је исписан на три језика: староперсијском, еламском и вавилонском. Дели се на две велике целине. Прву чини тзв. основни текст, где су испричане околности Даријевог доласка на престо и разрачунавање вођа побуна. Овај текст покрива време од 522. до 520. п. н. е. Други, краћи део текста, даје списак имена вођа побуне. На почетку уводног дела главног текста наведена је генеалогичка Даријеве породице од Ахемена. Следи прича о Камбизовом убиству брата. Натпис, потом, бележи устанак Гаумате и његово проглашење за краља Персије. Следи прича о завери чији је учесник био и Дарије, о збацивању претендента, ослобађању државе и рестаурацији под Даријем. Након овог уводног дела натпис доноси списак побуна које су избиле у царству почетком владавине Дарија I.

1.2.4. Унутрашња политика

Што се тиче реформске делатности Дарија I мислимо на административно-управну поделу државе на сатрапије, на монетарну реформу и на грађевинску делатност (изградња путева).

Персијско царство у време Дарија је једна велика територија састављена из различитих државних заједница, различитих народа, религија, као и система у којима су живели. Велики простор је требало контролисати уз помоћ сатрапија, које су постојале широм царства.

Док се у Бехистунском натпису помињу 23 сатрапије, Херодот наводи 20. Кир је први земљу поделио на сатрапије. Сатрапија је административно-управна јединица, чија је територија била једна природна заокружена целина идентична са територијом државе која се некад налазила на простору саме сатрапије. Тако некадашњи простор Вавилона чинила је сатрапија подељена на две мање. Док су неке дељене, друге су нестајале ради боље контроле.

Реч сатрапија значи „на добро краљевству” или „из чега ће настати нешто добро”.

Постојале су целине које су номинално биле у саставу сатрапија, а у ствари, живеле су свој живот без икаквог утицаја; нпр. Обронци Загроса који су се у територијалном погледу налазили у саставу персијске сатрапије.

Сатрап Персије се задовољавао плаћањем трибута Арабији. Персијски каравани су плаћали нижу путарину и безбедније су пролазили кроз Арабију.

Територије сатрапије нису биле уједначене (постојале су веће и мање). Вавилонија је у почетку била једна сатрапија, а доцније због лакше управе се поделила на две сатрапије.

На челу сатрапије налазио се сатрап или намесник који је по правилу био Персијанац или Међанин (Иранац). У време Дарија и његових претходника водило се рачуна да се сатрап не укорени у сатрапији. Да служба не буде наследна и да се не проведе читав животни век у једној сатрапији. У време Даријевих наследника одустајало се од овога, те су се сатрапи на ободу царства осамосталили и сатрапије претварали у самосталне државе (Египат). Међутим, има и изузетака. Наиме, у провинцији Киликији је остављена домаћа локална династија, која је била верна и на дужности све до Александрових освајања.

Центар сатрапије били су градови који су били престонице појединих држава или области; Сард центар Лидије; Мемфис центар Египта; Екбатана центар Медије; Вавилон центар Вавилоније. Било је градова који су се издигли као нови центри: Хелеспонтске Фригије центар је био Дескилион. Други град који се издигао био је Дамаск центар сатрапије Иза Реке.

Сваки сатрап имао је своју палату коју је преузимао од негдашњег владара државе. У оквиру палате налазиле су се две институције: ризница (трезор) и архив.

У престоницу сатрапије сливали су се сви порези која је морала да да свака сатрапија владару или сатрапу. Добра су могла бити: намирнице или племенити метали (сребро или злато). Добра која су била прикупљана у намирницама била су под управом сатрапа. Користили су их за сопствене потребе, за потребе војске у својој сатрапији, за раднике, а један део ишао је владару. Све оно што је стизало у племенитим металима чувало се у ризници. Вођена је евиденција. Племените метале сатрап није смео дирати без царског одобрења.

Архив је такође био битан зато што су се сви документи, које је владар слао сатрапу, чували у њима.

Унутрању политику сатрапије решавао је сатрап, док су сва питања спољне политике била решавана на двору, чак и у случајевима на ободу царства. Провинција Иза Реке била је састављена из различитих округа од којих је сваки живео својим животом. Један од округа била је Јудеја са Јерусалимом. Овде су важили црквени закони, канонско право. Другу област чинио је Израел са центром у Самарији. Трећа област била је област Амона источно од Јордана која је имала своју управу. Ситуацију је регулисао сатрап са центром у Дамаску. Оваквих примера било је на другим местима: Бактрији, Согдијани. Фаворизовање арамејског језика био је начин проширивања персијске власти. У време Артаксеркса II у свим већим градовима биле су подигнуте статуе богиње Анахите једног од старих персијских божанстава (богиња рата).

01. сатрапија — Еолида, Јонија, Карија, Ликија и Памфилија
02. сатрапија — Лидија, Мизија, Писидија; средиште град Сард
03. сатрапија — сз. и средишњи део Мале Азије; седиште Даскилион (Фригија)
04. сатрапија — Киликија и области ка си. и истоку
05. сатрапија — Сирија, Палестина, Феникија и Кипар
06. сатрапија — Египат, Кирена, Барка и Либија
07. сатрапија — области на далеком Истоку, западно од слива Инда
08. сатрапија — Суза са околином
09. сатрапија — Вавилон и Асирија
10. сатрапија — Медија са Екбатаном
11. сатрапија — јз. обале Каспијског језера
12. сатрапија — Бактрија
13. сатрапија — ји. обала Црног мора, Арменија
14. сатрапија — простор данашњег Ирана (Сагартија), острва Индијског океана (Еритрејско море)
15. сатрапија — с. обала Каспијског мора (Саке, Каспијци)
16. сатрапија — области з. од Касп. и Аралског језера (Партија, Аријана, Хоразмија, Согдијана)
17. сатрапија — Парикањани и Етиопљани из Азије
18. сатрапија — Матијенци, Саспири, Аларођани
19. сатрапија — Мошими, Гибарени, Макрони, Мосиничани, Мари
20. сатрапија — Инди⁸.

Да би се држава још боље повезала изграђена је мрежа путева. Путеви који су се градили у Даријево време нису имали за циљ развој трговине, већ су

⁸ Херодотова Историја I, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980, 243 – 245.

то биле трасе којима су се кретали гласници, сатрапи који су имали да пренесу вест, обаве посао. Најзначајнији је био Царски друм који је водио од Сарда до Сузе. Дуж трасе било је предвиђено постојање одморишта на сваких 20км. Постојале су страже на важним тачкама прелаза и имале су двоструки задатак да осигурају безбедност путника и да контролишу оне који путују (морала се имати путна исправа: где се путује и са којим циљем). О стражи бринуо се сатрап на територији оне сатрапије у којој се стража налазила. Обичан човек није могао путовати и није се могао служити одмориштем. Морала се имати путна исправа: ко шаље, дани на путу, колико му хране може бити дато. Сатрап сноси трошкове рачуна у одморишту. Сачувана је једна путна исправа коју је издао Арсамес.

Један део реформи био је посвећен уједначавању система мера. Свакој провинцији био је разрезан порез, који је морао бити плаћен. Провинција је плаћала у ономе што је поседовала (житарице, вино, брашно). Највећи порез плаћала је Индија (злато, слоновача). Египат је давао јечам и рибу. Уведен је јединствен монетарни систем. У питању су две монете. Дарик 8,4г злата (ковао га је сам владар). На предњој страни налазио се персијски војник са луком и стрелом, а на задњој страни налазила се представа града (Сузе или Пасаргаде). Касније у време Даријевих наследника сатрап је предузимао на себе да кује златан новац и догађало се да се уместо војника нађе аблем сатрапије. Друга монета био је сребрни новац-шекел, 1/10 дарика. Шекел су могли да кују и сатрапи.

1.2.5. Спољна политика. Даријев поход на Ските

Најзначајнији извор за проучавање питања Даријевог похода на Ските јесте IV књига Херодотова дела *Историја*.

Скити су били велики, ратоборни и номадски народ настањен на јужним крајевима источне Европе — између Дунава, Црног мора и Каспијског језера — чувен по својим стрелцима.

На једном фрагменту пронађеном у околини Рима, који је објављен у збирци *Inscriptiones Graeciae*, а која садржи натписе из 15. и 16. године н. е., стоји да се Даријев поход на Ските одиграо 528 година пре 16. н. е., дакле око 513/512. године п. н. е.

Према Херодоту разлог за Даријев подухват јесте освета према Скитима. Наиме, овај народ је својевремено упао у горњу Азију и том приликом прекинуо дотадашњу власт Међана. Медијом у то време владао је Киаксар. Једна група научника верује да је Дарије желео створити нови пут ка својим средњоазијским поседима. Претпоставља се и да је Дарије био заинтересован за европску обалу Егејског мора, Балканско полуострво и Грчку.

Херодот приповеда да, мада га је од похода одвраћао рођени брат Артабан, предочавајући му скитско сиромаштво, Дарије није желео одустати од свог наума. Из Сузе долази у Калхедон, града у Битинији. Код моста, који је саградио Мандрокло са Сама, Дарије је подигао два бела, мермерна стуба и на једном урезао асирским, а на другом хеленским писмом имена свих народа које је повео са собом, што је бројем износило 700 000 људи, док му се флота састојала од 600 бродова. Међутим, према процени модерне историографије верује се да је персијски цар био у могућности да сакупи „само” око 70 000 људи и 200 бродова. Персијску флоту су пак чинили Јонци, Еолци, Феничани и Египћани.

Пошто је прешао у Европу, Дарије је Јонце, Еолце и Хелеспонћане послао на реку Истар да тамо направе мост и да га сачекају, док је сам кренуо преко Тракије. Успут је покорио трачко племе Гета, а племена Скирмијада и Нипсејца предала су се без борбе.

Прешавши преко моста на Истру, Дарије је хтео да Јонци поруше мост и крену са њим на копно. Међутим, митиленски војвода Коет саветовао га је да мост

остави читав да би се могли вратити назад из скитских земаља, без обзира да ли ће то учинити као победници или не. Дарију се предлог свидео и он остави Јонце да чувају мост и чекају повратак персијске војске. Том приликом дао им је узде са шездесет везаних чворова, уз наређење да сваког дана разреше по један, те да, ако се за шездесет дана он не врати, оду кућама.

Сазнавши за Даријев поход, Скити послаше изасланике околним племенима у намери да склопе одбрамбени савез. У исто доба, видећи и сами огромну војску што им се приближавала, састану се краљеви скитских суседа ради саветовања. Били су то владари Тауријаца, Агатирса, Неура, Андрофага, Меланхлена, Гелона, Будина и Сауромата.

Тауријци су припадали једном од скитских племена. Агатирси су били скитски народ настањен на тлу данашњег Ердеља и источне Мађарске. Неури су били скитско племе које је живело на подручју данашње Украјине до реке Дњепра. Поједини верују да су се под именом Неура налазили Словени. Андрофаги, што значи људождери, јесте народ који је живео северно од Скита. Говорио је засебним језиком. Меланхлени, што значи црно одевени, јесте народ из суседства Андрофага. Поједини верују да је овај народ припадник финских племена. Будини су сарматско племе које је становало између Волге и Дона. За њих се претпоставља да су словенско племе. Гелони су пореклом Хелени који су својевремено протерани из трговачких насеља. Становали су на територији Будина. Сауромати или Сармати су потомци Амазонки и Скита.

Дакле, краљеви побројаних племена били су на саветовању када су пред њих стигли изасланици Скита, тражећи да се сви уједине против Персијанаца и истичући да Дарије поход није уперео само против Скита због освете за освајања у Азији, већ да он пустоши и роби сваку земљу и сваки народ на који наиђе. Племена Гелона, Будина и Сауромата су одлучила да помогну Скитима, док су остала решила да се не супростављају Персијанцима уколико их ови не буду напали. Скити, добивши одговор племенских вођа, одлуче да се не увлаче у борбе са Персијанцима, него да се повлаче пред њима у унутрашњост територије и да затрпавају бунаре и уништавају поља за испашу. Своју војску поделили су на два крила. Један део предводио је краљ Скопасид и њему су придружени Сауромате. Ова војска имала је задатак да се повлачи поред Меотског језера према Танаису. Други део скитске војске сачињавали су војници из две краљевине, оне којом је владао краљ Идантрис и оне којом је владао краљ Таксакид. Њима су прикључени Гелони и Будини. Ова војска имала је да држи растојање од једног дана хода у повлачењу пред Персијанцима. План је био и да обе војске навлаче Персијанце према оним државама које су одбиле да Скитима притекну у помоћ, не би ли их на тај начин приморале да уђу у борбу.

Гонећи Ските, који су по плану узмицали уништавајући пашњаке и затрпавајући бунаре, Дарије је прешао целу Скитију и зауставио се на реци Оар, која се улива у Меотско језеро. Наредио је да се на том месту направи логор и подигне осам утврђења на једнаком међусобном растојању. Међутим, за то време Скити су се заобилазним путем вратили у своју земљу. Сазнавши за то, Персијанци напустише грађење и окренуше назад. Стигавши тако у Скитију, Дарије наиђе на обе скитске војске и стаде да их гони. Тада Скити усмерише повлачење према народима који су им ускратили помоћ. Узбунили су земљу Меланхлена, Андрофага и Неура. Агатирси, видевши шта се збива око њих, пошаљу гласнике Скитима и објаве им забрану уласка на агатирску територију. Скити, потом, намаме Персијанце у своју рођену земљу.

Уморан од ове јурњаве, Дарије је преко изасланика поручио скитском краљу Идантрису или да прихвати отворену борбу ако је кадар или да призна врховну власт Персијанаца. Том приликом Идантрис је одговорио да се Скити не повлаче пред Даријевом војском из страха, већ стога што им се не жури: не морају се бојати да ће им бити уништена имања и куће и заузети градови кад ништа од тога они и немају. Међутим, запретио је Персијанцима у случају да пронађу и оскрнавe гробове скитских предака — кургане.

У међувремену Скопасид је послат на Истар да ступи у контакт са Јонцима.

Предложио је чуварима моста да положај напусте по истеку договореног рока и тако се не замере ни Дарију ни Скитима. Јонци на то пристадоше. Остали Скити пак стали су нападати Персијанце када су ови ишли по жито. Скитска коњица у тим случајевима увек је потискивала персијску, која се повлачила међу своју пешадију. Кад би разбили непријатељску коњицу, Скити би се повлачили у страху пред Даријевом пешадијом.

Даријев поход се отегао. Једном приликом скитски краљеви послали су персијском цару на поклон птицу, миша, жабу и пет стрела. Гобрије, један од седморице завереника против магова, цару је дарове протумачио на следећи начин: ако се Персијанци не претворе у птице и не одлете у небо или се као мишеви не сакрију у земљу или као жабе не нестану у води, никада се неће вратити својим кућама, јер ће их Скити побити оним стрелама. Напокон Дарије, увидевши да му је војска исцрпена и да не може доскочити Скитима, одлучио је да напусти ове пределе.

Херодот даље прича о томе како су Скити пре Персијанаца стигли до моста на реци Истар. Стали су притискати Хелене, који су остали да чувају мост, да је рок од 60 дана истекао и да је време да поруше мост и оду кућама. Од Јонаца, Атињанин Милтијад сматрао је да треба послушати Ските. Међутим Хистијеј из Милета, који је уживао Даријево покровитељство, успео је Хелене да убеди да то не чине. Хистијеј је знао да без подршке Персијанаца неће моћи очувати тиранску власт над својим суграђанима у Милету. Пошто су Хелени убедили Ските како тобоже руше мост, ови су се повукли. Тако су, пошто су се стицајем околности мимоишли са Скитима, Персијанци успешно прешли мост.

Мада је поход на Ските представљао први пораз персијске војске, Даријеве војсковође, Мегабаз и Отан, покорили су народе Трачког приморја и Хелеспонта, затим острва Егејског мора: Лемнос, Имброс Хиос, Лезбос, Самос. Македонија је била принуђена да призна врховну власт Персијанаца.

Извори:

- Херодотова Историја I, превео са стаогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

Литература:

- В. И. Холмогоров, Грчко — персијски ратови, Стара Грчка, Сарајево 1959.
- Владислав Јевтић, Даријев поход на Ските

Белешке:

- Јанковић Марине са предавања Снежане Ферјанчић у току зимског семестра школске 2002./2003.
- Јанковић Марине са предавања Данијеле Стефановић у току летњег семестра школске 2002./2003.

2. Ј О Н С К И У С Т А Н А К (499 - 494. п. н. е.)

2.1. Наксос и Милет, догађаји непосредно пре устанка

Херодот пише како се Наксос истицао богатством међу острвима, а Милет је, уз помоћ Парана⁹, био на врхунцу своје моћи и понос Јоњана. Око 500/499. п. н. е. становништво Наксоса је протерало неколико богаташа, који су отишли у Милет, град на малоазијској обали. Милетом је владао Аристагора и Накшани му се обраћају за помоћ. Аристагора, заносећи се мишљу да ће и сам завладати Наксосом, заједно са Артафреном (Даријев брат од стрица, намесник у Сарду и управник свих поморских области у Азији) и уз Даријев пристанак шаљу на Наксос двеста лађа под управом Мегабата. Артафрен је пришао Аристагори

⁹ наиме Парани су изабрали праве људе да управљају градом

надајући се да ће краљеву власт проширити на Кикладска острва, између осталих и на Наксос, Парос и Андрос (ова два последња су у то време признавала врховну власт Наксоса), и на Еубеју. Персијска флота се усидрила код Хиоса. Накшани нису очекивали овај поход, али су правовремено били обавештени од Мегабата који се одлучио на овај потез јер је био огорчен што Аристагора није испоштовао његове захтеве. Пошто су били упозорени Наксос се добро утврдио, а Персијанци и Милећани су град безуспешно опседали четири месеца. Аристагора је био економски исцрпљен јер је на себе преузео финансирање војске, а није могао ни Артафрена обрадовати „добрим“ вестима. Постојала је велика вероватноћа да ће изгубити власт у Милету. Претходни милетски тиранин и зет Аристагорин, Хистијеј је био близак пријатељ персијскога цара Дарија. По одлуци овог последњег, Хистијеј је био послат да утврди место Миркин у долини реке Стримон у Тракији. Персијски командант Мегабаз је упозорио Дарија да би се Хистијеј могао обогатити¹⁰, наићи на подршку околних Хелена и одметнути од Дарија. Стога Дарије је изразио жељу да се Хистијеј врати заједно са царем у Сузу, што је овај и учинио. Када Аристагора није успео да освоји Накс, Хистијеј жарко жели да се врати у Милет, те шаље поруку Аристагору да се дигне на устанак против Персијанаца. Прваци у Милету са Аристагором на челу су били за устанак, док је једино логограф Хекатеј изнео аргументе против. Наиме саветовао је Аристагору да узме богатство храма Дидине и да га искористи за градњу бродова, јер Јонци једино на мору могу да се супроставе персијској флоти. Ипак, коначна одлука је била за устанак.

2.2. Припреме за устанак

У циљу што успешнијег устанка Милећанин Ијетрагора је био послат у Мијунт, где се повукла војска по неуспеху код Наксоса, да похвата војсковође. Како би добио што већу подршку становника Милета, Аристагора се привидно одрекао тираније. У осталој Јонији једне тираније је протерао, а оне који су са њим пловили против Накса је предао градовима у којима су иначе и владали. Неки градови су своје тираније протерали, а Митилећани су свога тиранина Коета каменовали. Грци су се одлучили за устанак јер су били незадовољни владавином Персијанаца.

За успех у предстојећем устанку, зиме 499/8. п. н. е. Аристагора је отпутовао у Хеладу и за помоћ се обратио Спартанцима. Спартанцима је владао Клеомен. Аристагора је замислио да Клеомена придобије најпре причом како треба помоћи угроженим Јоњанима, који су као и Спартанци Хелени; а потом загрејати Клеомена да се за бадава бори са Аргосом око парчета земље, кад може постати господар Азије и при том добрано се обогатити. Иако је Аристагора био вешт у придобијању људи за своје намере, преварио се када је Клеомена обавестио да ће Спартанцима бити потребно чак три месеца да стигну од јонске обале до Сузе (било предалеко за интересе Спарте). Добивши овај одговор, Клеомен је схватио да га Аристагора завлачи и није желео више расправљати са њиме о тој ствари. Пошто је био протеран из Спарте Аристагора се за помоћ обратио Атињанима. Атињани нису били у добрим односима са Персијом, где се био склонио протерани и омржени атински тиранин Хиџија из рода Пизистратида. Са причом којом није успео да наговори Клеомена, Аристагора је придобио Атињане, посебно истичући да су Милећани пореклом Атињани те Атина има моралну обавезу да ослободи Јонију од персијског јарма. Атињани су решили да у Јонију пошаљу двадесет ратних бродова под управом Мелантија, угледног грађанина. Херодот истиче да су ти бродови почетак невоље и за Хелене и за варваре.

2.3. Устанак и пад Милета

¹⁰ захваљујући шумама, којих ј било у изобиљу у долини реке, и рудницима сребра на Пангејској(?) гори

Кад су атински бродови и пет тријера из Еретрије¹¹ стигли на јонску обалу, Аристагора се охрабрио да пошаље војску на Сард. Јонци су бродовима стигли до Ефеса. Унајмивши водиче из овога града, копном, пратећи реку Каистрију, су напредовали према Сарду. Заузели су цео град, осим тврђаве коју је бранио сам Артафрен са осталим Персијанцима и Лиђанима. До пожара је дошло случајно и брзо је захватио цео град, јер су сви кровови били од трске. Овом приликом изгорео је и храм богиње Кибеле, што ће касније Ксерксу дати повода да пали храмове у Хелади. Како од ватре и дима становништво није могло бежати, пружили су отпор Јонцима, који су били принуђени да се повуку ка својој морнарици. Јонски упад у Сард изазвао је револт код околних сатрапа, те је организован поход против Јоњана. До борбе је дошло код Ефеса када су Јонци потучени. По поразу Атињани сасвим напуштају Јонце, који сада сами организују борбу против персијскога цара Дарија. Током зиме Јонци су се распустили, али ускоро на Хелеспонту су освојили Бизант и друге градове. Успели су да придобију и већи део Карије за устанак.

Пошто су победили код Сарда, Персијске војсковође, Отан, Дауриз и Химеј, поделе између себе (побуњене?) градове и почну их рушити. Химеј крене у Пропонтиду и заузме Киј у Мизији. Дауриз крену на Хелеспонт и заузме Дардан, Абид, Перкоту, Лампсак и Пез. А када је кренуо из Пеза за Париј, сазнао је да су се Карци придружили Јоњанима. Дауриз се повуче са Хелеспонта (где сад долази Химеј и сукоби се са Еолцима које је и поразио) и крену са војском према Карији. Карци су се сукобили са Персијанцима на Марсији код реке Меандар. После неколико неизвесних сукоба, Персијанци су успели да поразе и Карце. Отан и Артафрен су добили задатак да крену на Јонију и Еолију, где су заузели Клазомену у Јонији и Киму у Еолији.

Становници Кипра, са изузетком становника Аматунта, су се такође одметнули од Персијанаца по наговору Онезила, који је, пошто је свог брата Горга свргнуо са власти, постао краљ Саламине. Против Онезила, који је опседао Аматунт, Дарије је послао војску предвођену Артибијом. Онезил у помоћ зове Јоњане, на који су се ови и одазвали. Одлучено је да се Јонска флота бори на мору против Феничана, а Онезил, који је предводио Кипране, неке Саламињане и Солијце, борбу на копну против Персијанаца и њихових савезника. До битке на мору и на копну је дошло истог дана. Јонска флота је успела да порази феничанску. Међутим у копненој бици код Кипарске Саламине Онезил је био поражен, јер је био издан од Куријаца и оних Саламињана, који су остали верни Горгу. По овој бици Кипрани поново долазе под власт Персијанца.

Персијанци су посебно били огорчени на Милет и желели су по сваку цену да га освоје. Сами Јоњани су одлучили да се Милећани сами бране, док се флота усидри на острву Лада у близини Милета. До важне битке је дошло на мору 494/3. п. н. е. између Феничана и Јонаца, када су Феничани победили. Херодот наводи податак да је јонска флота бројала 353 брода, док варвари 600. Пораз Јоњана је био проузрокован неслогом међу самим Јонцима. Наиме најпре се нису сложили са војном тактиком фокејског војсковође Дионисија, сматравши је исувише напорном; у самој бици Самљани напуштају¹² бојне редове и одлазе кући, сматрајући да исход битке неће бити у њихову корист јер су Јоњани недисциплиновани; Лезбљани видевши шта урадише Самљани учинише исто, као и многи други Јоњани. Дионисије из Фокеје по поразу се није могао вратити у свој град, већ је отпловио и гусарио прво код Феникије, а потом код Сицилије, никад не узнемиравајући Хелене.

Пошто су на мору победили Јонце, Персијанци су стали Милет опседати и са копна и са мора. После шесте године од како је Аристагора побегао из Милета

¹¹ Милет је још за време Лелантинског рата, 734 - 680. п. н. е., био савезник Еретрије у борби против Халкиде, коју су пак подржали Самњани. Сада Еретрија жели помоћ да узврати Милећанима.

¹² на овоме је посебно инсистирао извесни Еак, тиранин самски кога је Аристагора лишио власти

у град северно од Амфипоља, Миркин¹³, пао је Милет. Иако је његов заменик побеглао, Хистијеј је успео да се оправда пред Даријем како је Аристагора тобоже на своју руку дигао устанак. Дарије Хистијеја шаље на море, мислећи да ће „верни” Хистијеј успети угушити буну. Артафрен је прозрео Хистијеја да је он сам зачетник буне, те је Хистијеј морао бежати из Сарда, где је био одлучио да проведе извесно време пре него што оде на море. Одлази на Хиос, где се ставио на чело Јонског устанка, слагавши при том Јоњане да је устанак био неминован јер је Дарије желео преселити Феничане у Јонију. Хистијеј је покушао чак и неке Персијанце да увуче у устанак, али је ово онемогућио Артафрен. Хистијеј је покушао да се врати у Милет, али га огорчани Милећани нису примили, а касније ни становници Хиоса. Овде се и губи значај Хистијеја што се тиче јонског устанка¹⁴. Што се тиче Милета, по персијском освајању, мушкарци су махом поубијани или су насељени у граду Ампи на Тигру, а жене и деца су одведена у заробљеништво у Сузу.

493. п. н. е. Артафрен је у Сард позвао представнике грчких градова са којима је склопио споразум да се Грци више међу собом не свађају и да поштују законе. Такође је разрезао нови порез и у грчким градовима под персијском влашћу цар више није успостављао тиранско уређење.

Извори:

— Херодотова Историја, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

Литература:

— В. И. Холмогоров, Грчко — персијски ратови, Стара Грчка, Сарајево 1959.

— Вуру, A History of Greece, 1959.

— М. Н. Бурић, Историја старих Грка до смрти Александра Мекедонског у одабраним изворима, Београд 1961.

Белешке:

— са предавања С. Ферјанчић у току летњег семестра 2001/2002.

3. ПОЛИТИЧКЕ БОРБЕ У ГРЧКОЈ

После јонског устанка долази до великих промена у унутрашњој политици Атине. Алкмеониди, који су се залагали за пружење помоћи устанку, били су потиснути од стране присталица Пизистратида. Хипархов син Харна је изабран за архонта-епонима 496/495. године; очигледно је већина у Атини била против мешања у ствари јонских Грка.

Као архонт-епоним за 493/492. био је изабран Темистокле, син Неокла. Он је био вођа тзв. поморске странке. Темистокле и његове присталице сматрали су да главне напоре Атињана треба усмерити у правцу стварање поморске флоте, не само ради борбе са Егином, већ и ради предстојеће борбе са Персијанцима. Против тог програма дигла се атинска земљопоседничка аристократија и део сељаштва под вођством Милтијада, сина Милтијада Старијег, кога је својевремено Пизистрат послао на Херсонес Трачки. Милтијад Млађи био је за стварање јаке копнене војске, и у томе га је атински народ подржао. Поред две поменуте групације, у Атини је било и таквих који су своје наде отворено полагали у Персијанце. Међу ове спадале су некадашње присталице Пизистратида, које су можда одржавале везе са Хипијом. Међу њих су једно време спадали Алкмеониди, руковођени мржњом према Милтијаду.

Лета 491. године п. н. е. Егина је признала врховну власт „цара царева”.

¹³ изгледа да је и сам Аристагора био изненађен замахом устанка, па кад је постало ису-
вуше опасно по његову главу одлази из Милета. Погинуо је у борби са Трачанима

¹⁴ Наиме повезао се са Лезбљанима, бродовима упутио на Бизант, где је гусарио

Пошто је било немогуће да служи и Спарти¹⁵ и Персији, Егина је повукла своје чланство из Пелопонеског савеза. Атињани су искористили прилику да оптуже Егину за издају Хеладе.

У међувремену у Спарти долази до сукоба два краља, Клеомена и Демарата. Још 506. п. н. е. Клеомен и Демарат су предводили војску на Атину с циљем да збаце Клистена и његову владу. Клеомен је сврху похода чувао као тајну све док војска није продрла на простор Елеузине. Када су Коринћани, који су се налазили у оквиру спартанске војске као чланови Пелопонеског савеза, схватили да Клеомен намерава да постави Исагору као атинског тиранина, напустили су бојне редове. Тада је Демарат изневерио Клеомена и са својим делом војске вратио се у Спарту. Клеомен, знатно ослабљен, није имао друго до да се и сам врати у Спарту. Треба имати на уму и да према закону Спартанца у једној ствари морала су учествовати оба краља.

Потом, мада је у Спарти донесен закон да ће у будућим ратовима само један краљ предводити војску, док ће други остати у граду, непријатељство између Клеомена и Демарата је све више јачало. Када су се Атињани потужили на Егињане, Клеомен је одлучио да оде у Егину и похвата одговорне кривце. Међутим, Демарат је радио против њега. Он је упозорио Егињане о намери Клеомена и истакао да Клеомен у тој ствари дела самоиницијативно и да га спартанска скупштина није овластила да то чини. Егињани су оптужили Клеомена да је атински плаћеник и да је његов поход незаконит. Протеран из Егине, Клеомен је сву своју пажњу усмерио на то да се Демарат збаци са престола.

У то време Леотихид, који је био из исте куће из које Демарат, понудио је Клеомену да пође с њим против Егине, под условом да га Клеомен постави на престо уместо Демарата. Тада долази до савеза Клеомена и Леотихида. Искористивши причу о сумњивом Демаратовом пореклу¹⁶, Леотихид је под заклетвом изјавио да Демарат није достојан да буде спартански краљ, јер он није син спартанског краља Аристона. Пошто је дошло до спора, Спартанци су одлучили да запитају пророчиште у Делфима да ли је Демарат Аристов син. Како је Клеомен преко једног свог пријатеља поткупио пророчиште, Питија је пресудила у корист Клеомена. Оклеветани Демарат, тако лишен престола, напустио је Спарту и отишао персијском цару Дарију, који га је дочекао уз све почести. Овај Демарат биће Ксерксов саветник у току похода на Хелладу 480/479. године п. н. е.

Када је Демарат збачен са престола, проглашен је за краља Леотихида. Испуњавајући свој део погодбе, Леотихида је са Клеоменом организовао поход против Егине. Спор је решен тиме што су Егињани десет својих угледних грађана послали као таоце у Атину.

Ускоро је откривена Клеоменова завера против Демарата, те страхујући за свој живот Клеомен бежи у Тесалију, а потом у Аркадију. У Аркадији је стао организовати поход против Спарте. Увиђајући опасност, Спартанци су позвали Клеомена натраг уз обећање да ће га поново поставити за краља. Према Херодоту у то време Клеомен је полудео и извршио самоубиство. По свој прилици, Клеомен је, пошто је представљао велику опасност за државу, на професионалан начин смакнут. Прича о самоубиству је само званична верзија Клеоменове смрти. На престолу га је наследио брат Леонида.

Клеоменова завера бацила је сенку на репутацију Леотихида и угрозила политику коју је протежирао Клеомен, политику отпора персијској власти. По Клеоеновој смрти Егињани су захтевали да се ухапси Леотихида, који је био одговоран за незаконито хапшење и изручивање Атине десет угледних грађана Егине. Пошто је проглашен кривим, Леотихида је послат у Атину као замена за десет егинских талаца. Међутим, Атињани су одбили да изврше замену под изговором да нису присутна оба спартанска краља. Тако се понижен Леотихида вратио у Спарту, а

¹⁵ Спарта није била наклоњена Персији.

¹⁶ Аристон, спартански краљ, када му је жена родила сина, Демарата, пред ефорима је изјавио да Демарат не може бити његов син, јер га је жена родила седам месеци пошто се Аристон оженио њоме.

однос Атине и Егине се још више погоршао.

У време када се Леотихида враћао из Атине у Спарту, Атињани су прослављали празник у част Посејдона код Суниона. Тада су им Егињани поставили заседу и заробили свечано окићени брод, који је био пун угледних атинских грађана. Атињани, пошто су изнајмили бродове од Коринћана по ниској цени, организовали су поход против Егине. Рат је вођен са промењивом срећом, али су на крају Егињани, којима је пришло 1000 добровољаца са Аргоса, заробили четири атинска брода и однели коначну победу. Мада су претрпели пораз, Атињане је овај сукоб приближио Спартанцима и Коринћанима.

Док су Атињани били заузети у рату са Егињанима, дотле је персијски цар Дарије чинио своје.

Извори:

- Херодотова Историја II, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

Литература:

- В. И. Холмогоров, Грчко — персијски ратови, Стара Грчка, Сарајево 1959.
- N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322. B. C., Oxford 1959.

4. П Р В И И Д Р У Г И Д А Р И Ј Е В П О Х О Д

4.1. Први Даријев поход

По сузбијању Јонског устанка Дарије је имао два задатка: да учврсти власт у Тракији и да казни Атину и Еретрију за њихово учешће у устанку.

Почетком пролећа 492. п. н. е. Даријев зет и заповедник војске Мардоније се са копненом војском и флотом спустио на обалу. У Киликији се Мардоније укрцао на лађу и флотом пловећи око обала Мале Азије, стигао у Јонију, док је копнена војска кренула према Хелеспонту. Пошто је Мардоније збацио са власти све тиране у Јонији и завео у свим градовима демократију¹⁷, отпловио је према Хелеспонту. Сва војска је лађама пребачена преко Хелеспонта. Копнена војска потом пролази кроз Европу са циљем да нападне Еретрију и Атину. Херодот сматра да су се Персијанци упутили у Хеладу да покоре што више хеленских градова, а не само да се освете Атини и Еретрији које су помагале устанике. У модерној историографији преовлађује мишљење да је задатак Мардонија био да учврсти власт у Тракији, а потом је Дарије намеравао нови поход чији би циљ био освајање градова на Балканском полуострву. Персијска флота је најпре поразила острво Тасос јер је имало моћну флоту, која је могла угрозити персијску. Пошто Херодот пише како становници Таса нису ништа учинили по питању своје одбране, постоји вероватноћа да су добровољно пристали на власт Персијанаца. Како је Дарије већ под своју власт подвргао сво становништво до Македоније, копнена војска под вођством Мардонија сада покорава и народе Македоније где је владао краљ Александар I. Флота је са Тасоса идући обалом отпловила до Аканта, а потом до Атоса. Код Атоса флота је упала у јаку буру, када је уништено триста лађа и када је погинуло двадесет хиљада људи¹⁸. Мардонија, пак, док је логоровао у Македонији, нападне једно трачко племе Бриги и поубија му доста војника. Мардоније је успео да порази Бриге, али губици су били велики. Како је војска коју је предводио била слаба и редукована у борби са Бригима и како је флота била уништена код Атоса, Мардоније је наредио повлачење у Азију. Тако се завршио Први Даријев поход на Хеладу.

¹⁷ ова мера спроведена пре свега да се придобије подршка Хелена, јер се тиранско уређење није показало као повољно за Персију

¹⁸ Персијанци нису знали да пливају

4.2. Други Даријев поход

Иако је Мардоније успео да покори многе народе, Дарије никако није био задовољан војном тактиком свога зета и чињеницом да Атина и Еретрија су прошле некажњено, на шта га је стално подсећао један слуга и Хипија из рода Пизистратида. 490. п. н. е. Дарије захтева од становника Тасоса, које су суседи тужакали како се тобоже припремају за устанак против Персије, да му дотерају бродове у Абдери и сруше градске зидине. Дарије није захтевао само од Тасоса, већ и од других приморских градова, који су му плаћали годишњи данак, да му изграде велике ратне бродове и скеле за превоз коња. Све ово иде у прилог чињеници да се Дарије спремао за нови поход на Хеладу. Исто тако у градове матичне Хеладе послао је изасланике да од Хелена траже земљу и воду, тј. да се потчине Даријевој власти, како би искушао Хелене да ли ће добровољно прихватити његову власт. Многи градови у Хелади су пристали да се покоре цару, чак и Егина, због чега је посебно била огорчена Атина. За Егину су од давнина били заинтересовани Атињани и сада, како су веровали Атињани, Егина се могла удружити са Персијанцима и нанети многе штете Атине. Дарије незадовољан Мардонијем смењује га и као нове војсковође поставља Међанина Датиса и Артафрена, сина сатрапа Сарда Артафрена. Добро опремљеној копненој војсци, која се улогорила у Алејској равници у Киликији, придружила се и флота. Војници и коњи су се укрцали на шесто тријера и упутили према Јонији. Повод за други поход било је због одбијања неких грчких градова, као што су Атина, Спарта, да се покоре персијском цару Дарију. Персијанци бојећи се бура око Атоса и тражећи краћи пут, сада плове Икарским морем. Пошто су допловили до Сама, одатле су путовали Икарским морем између острва. Како Наксос још увек није био под персијском влашћу, план је био да се освоји и ово острво. Накшани уплашивши се Персијанаца, беже у планине, тако да Персијанци освајају скоро празан град. Исто као и Накшани и становници острва Делоса, чувши да долазе Персијанци беже на Тен, остављајући Персијанцима празно острво. Датис је поштедео Делос, које је било значајно светилиште у Јоњана, да би придобио подршку становника Кикладских острва. Упутивши се према Еубеји, Персијанци су нападали успутна острва и локално становништво регуртовали за војску, а децу узимали као таоце. На Еубеји прво нападају и освајају Карист, град на југу. Датис се флотом упутио према Еретрији. Еретрија за помоћ моли Атину, која саветује својих 4000 клеруха да населе поседе халкидских велепоседника. Међутим у самој Еретрији становништво се није могло сложити по питању организације борбе са Персијом. Једни су били за то да се бежи у еубејске планине, док други да се добровољно предају Персијанцима. Један од најугледнијих Еретријаца Есхин обавестио је придошле Атињане о проблемима које муче Еретрију и саветовао им да уколико не желе цабе да гину боље би им било да се врате у Атику. Атињани су послушали Есхинов савет и прешли Ороп. Персијанци су напokon допловили до Еубеје и усидрили су се код Тамине, Хереје и Егилије у области Еретрије. Еретријци су се ипак одлучили да не напуштају град и да бране само тврђаву. Шест дана су трајале борбе око зидина да би седмог Еретријци Еуфорбо и Филагар издали град Персијанцима. Освајачи су у граду попалили храмове као одмазду на јонско паљење храма богиње Кибеле у Сарду. Становништво Еретрије је допало ропства и некадашњи атински тиранин Хипија је био задужен за организацију отпремања робова на стиријско острво Егилију. Персијанци су се у Еретрији задржали само неколико дана и ускоро прелазе на простор Атике. Одлучили су да их Хипија одведе на Маратонску равницу и да ту дочекају Атињане јер је равница била погодна за персијску коњицу, а налазила се и преко пута Еретрије одакле им је стизао провијант. Атињани чувши да их Персијанци очекују почели су припремати војску. Изабрали су десет војсковођа, међу којима је последњи био Милтијад, тиранин са Херсонеса трачког и чији је отац био Кимон, којега је пак Пизистрат протерао из Атине. Кимон је неколико година успевао да буде олимпијски победник у трци

четворозапрежних кола. Једну победу је посветио Пизистрату, што је омогућило Кимону да се врати у Атину. Касније су Кимона убили Пизистратови синови. Атињани се нису осећали довољно јаки да се сами обрачунају са персијском војском те преко тркача Филипида у помоћ зову Спарту. Спартанци су пристали да пошаљу две хиљаде војника, али тек по завршетку уштапа¹⁹. Спартанци нису учествовали у бици, јер су закаснили. Када су се Атињани налазили у Херакловом гају на Маратону помоћ стиже од Платејаца, који су Атињанима били захвални јер су им раније помогли у сукобу са Тебом. Међутим и међу самим Атињанима мишљена су била различита. Једни су сматрали да је борба са Персијом узалудна јер Атињани имају исувише мало војске и да је најбоље сачекати Спартанце, док други на челу са Милтијадом су били за то да се ступи у борбу, какав год исход битке био. Одлука о томе шта је Атињанима чинити пала је на полемарха Калимаха из Афидне као једанаестог и врховног комаданта. Милтијад је успео да придобије полемарха за свој план, објаснивши му да свако одлагање може довести до унутрашњих борби у самој Атини, што би Персијанци знали да искористе. Комаданти, који су били за обрачун, одрекли су се своје власти и признали као врховног комаданта Милтијада. Милтијад је на себе преузео организацију војске тако што је крајње десно крило поверио Калимаху, какав је био и обичај, до полемарха једна за другом ређале су се филе којима су управљали стратеги²⁰, а на левом крилу постројио је Платејце. На Маратону борбена линија Атињана била је дуга колико и персијска, само што су крила била много јача него средишњи део. Према Херодоту било је око 9000 Атињана, 1000 Платејаца и дупло више варвара. Пошто је издато наређење за напад, Атињани, први пут код Хелена, су у трку јуришали на непријатеља. Последњих 100/150м, који су их делили од непријатеља, Атињани и Платејци су претрчали да би умањили учинак варварских лукострелаца. Борба је трајала дуго. На средњем одсеку фронта Персијанци и Саке су успели да пробију борбену линију Атињана. Међутим на оба крила су победили Атињани и Платејци. Побеђеним варварима су дозволили да побегну, а сами су се обрачунали са оним делом непријатељске војске која је напредовала у средишњем делу. Иако је у бици погинуо Калимах, Атињани су успели да потисну Персијанце и гонили су их све до бродова, где су запленили седам персијских лађа. У Маратонској бици убијено је 6400 варвара и 192 Атињана. Персијанци пошто су претрпели пораз на Маратону, најпре одлазе по заробљенике Еретријце, а затим плове око Сунија са намером да предухитре Атињане и освоје саму Атину јер им је неко²¹ од Атињана штитом дао знак да је град небрањен. Атињани су брзим маршом стигли у град пре варвара и организовали се да дочекају Персијанце у Херакловом гају у Киносаргу. Персијанци су се усидрили код атинског пристаништа Фалерона, међутим нису изашли на мегдан Атињанима, већ одлазе у Азију. Датис и Артафрен су Еретријце одвели Дарију, који их је населио на свом имању Ардерику у кисијској земљи.

Остало је нерешено питање шта се десило са коњицом на коју су Персијанци толико рачунали, јер на дан битке Херодот не помиње никакву коњицу. Суида тврди како су Јонци, који су се борили на страни Персијанаца, сигнализирани Атињанима да је право време да нападну, јер је персијска коњица напустила Маратон. У модерној историографији преовлађују два мишљења: или су Персијанци, нечим незадовољни, повлачивши се са Маратона, најпре укрцали коње на лађе, а пешадија, закаснивши, сукобила се са Атињанима или је битка почела у зору, па су Персијанци, који су током ноћи напасали коње, закаснили.

Најстарији извор о Маратонској бици потиче из 460. п. н. е. и то је био осликани трем Стое Политије. Данас ово уметничко дело није сачувано, али о њему сазнајемо у Паусанијевом *Опису Хеладе*. Слика је представљала више сцена почевши од приказа Беоћана, Платејаца и варвара, где сви имају подједнаке шансе за победу...

¹⁹ Славили су Аполона Карнејског

²⁰ Плутарх као стратега наводи Темистокла и Аристиду

²¹ Херодот преноси традицију, у коју и сам сумња, да су издајце били Алкмеониди

Извори:

— Херодотова Историја II, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

Литература:

— В. И. Холмогоров, Грчко — персијски ратови, Стара Грчка, Сарајево 1959.

— Bury, A History of Greece, 1959.

— М. Н. Ђурић, Историја старих Грка до смрти Александра Мекедонског у одабраним изворима, Београд 1961.

Белешке:

— са предавања С. Ферјанчић у току летњег семестра 2001/2002.

5. ПОХОД ПЕРСИЈАНАЦА 480/479.

5.1. Припрема Персије за нови поход на Грчку

После битке на Маратону, мада је претрпео пораз, Дарије није желео одустати од освајања Хеладе. Године 489/488. стао се припремати за нови поход. Међутим, године 486. у Египту је избио устанак, а недуго затим умире и сам Дарије. На престолу га је наследио најстарији син из брака са Атосом, Ксеркс. Ксеркс није био вољан да пође са војском на Хеладу, него је сву своју војску повео на Египат. Поред њега стално је био Мардоније²², који му је досађивао да, пошто угуше побуну у Египту, поведу војску на Атину. Приповедао је како је Европа прелепа, да у њој успева разноврсно воће и да је благословена земља, те би била штета уколико не би ушла у састав Персијске државе. Мардоније је био пустилов и желео је постати сатрап у Хелади. Помоћ Персији у борби против Хеладе нудили су краљевска породица Алеуада из Тесалије и Пизистратиди.

Ксеркс је дао да се наговори и пошто је угушио побуну у Египту, стао се припремати за предстојећи поход. Пуне четири године је радио на припремању војске, а почетком пете године (480) је кренуо на Хеладу. Ксеркс је наводно пошао на Хеладу да се освети Атињанима за пораз на Маратону, а у ствари да под своју власт подведе хеленске градове.

Најпре је предузео мере за потпуну изолацију Грка како би их лишио сваке могућности за придобијање савезника. У том погледу за Персијанце су опасност представљали западни Грци, нарочито сиракуска држава на Сицилији која је располагала значајним војним и поморским снагама. Стога је склопљен савез између Ксеркса и Картагине, непомирљивог непријатеља западних Грка. Тим споразумом Персијанцима је била обезбеђена помоћ Картагињана, који су својим акцијама имали да спрече Сиракузу у пружању помоћи Грчкој. Следећи пример Дарија, Ксеркс је настојао да себи обезбеди савезнике у самој Грчкој. Персијска дипломатија постигла је то да су Тесалија и Беотија признали врховну власт Ксеркса. Аргос, задржавајући формалну неутралност, стварно је био на страни Персије. Осим тога, Персијанци су могли рачунати на помоћ персофилских елемената у другим грчким државама, који су пружали персијској команди корисне информације о стању у Грчкој²³.

Мада је персијска војска претрпела велике губитке приликом прве пловидбе око Атоса, Ксеркс је, на предлог Мардонија, наредио да се прокопа канал толико широк да кроз њега могу да плове у исто време две лађе са три реда весала. Радовима на каналу су управљали Персијанци. Херодот сматра да је Ксеркс из сујете наредио да се прокопа Атос, јер је желео да покаже своју силу и да остави после себе неки споменик (Херодот VII, 24).

Сва копнена војска која је требала да учествује у Ксерксовом походу, сакупила се

²² Погледати: Грчко-персијски ратови, 3. Први и други Даријев поход, 3.1. Први Даријев поход.

²³ В. И. Холмогоров, Грчко-персијски ратови, Стара Грчка, Сарајево 1959, 191.

у Критали (Кападокија). Отуда је преко Сарда имала марширати у Абидос²⁴. За пребацивање копнене војске у Европу, код Абидоса, преко Хелеспонта, саграђена су два понтонска моста. Херодот наводи да су оба моста била разбијена буром која је изненада наишла. Тада је разгневлени Ксеркс наредио да се море ишиба и окује у ланце. Како било, мостови су саграђени поново и армија је прешла у Европу. Од Херсонеса Трачког до Македоније постојало је пет пунктова за снабдевање армије храном.

Херодот се приликом описа персијске војске користио званичним документима из Даријевог времена, у којим писари пружају општу слику о стању персијске војске. По свој прилици персијска војска у време похода на Хелладу је бројала 1700000 пешака, 80000 коњаника и 3000 бродова, од којих су 1207 чиниле тријере. Заповедници војске били су Персијанци из редова аристократије.

Врховну команду над копненом војском, која је била састављена из разних народа²⁵, имали су Мардоније, Артабанов²⁶ син Тритантехмо, Отанов син Смердомен, Даријев и Атосин син Мазис, Гергит и Мегабиз. Дакле, било је шест заповедника копнене војске. Хидарно је предводио елитне јединице од 10000 Персијанаца. Ове јединице називале су бесмртним, јер, када један од војника испадне из строја, било због болести било због смрти, њега је аутоматски замењивао нови ратник, тако да се број од 10000 није нарушавао. Припадници елитне јединице били су најлепше обучени. На њиховој одећи истицали су се украси од злата. Храна за ове јединице ношена је посебно на камилама и на теглећој марви.

Персијску коњицу су чинили Међани, Кисијци, Бактријци, Каспијци, Сагарићани и Арабљани. Арабљани су јахали на камилама, које по брзини нису заостајале за коњицом. Пошто су се коњи плашили камила, у строју Арабљани су били на зачељу. Заповедници коњице били су Датисови синови Армамитра и Титеј. Фарнух, који је са њима био трећи заповедник коњице, разболео се и остао у Сарду (Херодот VII, 88).

За персијску флоту бродове су дали Феничани, Кипрани, Киличани, Памфиљани, азиски Дорци, Ликијци, Јонци, Еолци и становници острва. На свим бродовима посаду су чинили, у главном, Персијанци, Међани и Саке. Флота је имала четири заповедника: Даријев син Ариабигно, Прексасп, Мегабаз и Даријев син Ахемен. Јонском и карском флотом командовао је Ариабигно, а Египћанима је руководио Ахемен. Једина жена командант била је Артемисија из Халикарнаса.

Ксеркс преко Хелеспонта ступа на тло Европе. Флота, која је испловила из Хелеспонта, пловила је поред обале и кретала се у супротном правцу од пешадије. Пловила је, наиме, према западу са намером да дође до Сарпедоновог рта, где јој је било наређено да чека. Копнена пак војска кретала се преко Херзонеса према истоку и дошла је до Дориска, равнице на трачкој обали, где се састала са флотом. Истим радницима, који су радили на прокопавању канала, Ксеркс је наредио да подигну мост преко Стримона (Струме)²⁷. Преко овог моста Ксеркс је стигао у Акант.

Од Дориска до Аканта војска се кретала у следећем поретку: Ксеркс је поделио целу војску на три дела и једном делу је наредио да се креће по самој морској обали, поред флоте. Команду над тим делом војске имали су Мардоније и Мазист. Друга трећина војске морала је да се креће кроз унутрашњост копна и њу су предводили Тритантехмо и Гергит. А трећи део, с којим се кретао и сам Ксеркс, ишао је на средини између прва два дела, а предводили су га Смердомен и Мегабиз (Херодот VII, 121).

Из Аканта Ксеркс је наредио да флота оде у Терму и ту сачека копнену војску. Пошто се војска састала код Терме, Ксеркс се налазио пред улазом у Тесалију.

²⁴ На свом путу ка Абидосу, Ксеркс је посетио Пријамов град.

²⁵ Неколико страна свог дела Херодот посвећује опису многобројних народа којима је располагао персијски цар.

²⁶ Артабан је био Даријев брат и био је против похода на Ските. Он је био и Ксерксов стриц и у почетку био је против похода на Хелладу

²⁷ Поред моста на Стримону, нови мостови били су изграђени на рекама Хеброс (Марица), Нестос (Места) и Аксиос (Вардар).

5.2. Грчка уочи персијске најезде

5.2.1. Политичке припреме у Атини

— *Милтијад*

Милтијад (Млађи) из рода Филаида је 525/524. п. н. е. био архонт-епоним, у време када Атином владају Пизистратиди. Пошто су му Пизистратиди убили оца Кимона, Милтијад напушта Атину и одлази на Херзонес, где је био тиранин. Године 512. учествовао је у Даријевом походу на Ските²⁸. У једном за нас непознатом тренутку Милтијад се вратио у Атину. У време Темистоклова архонтовања 493/492. године, Милтијад је представник атинске земљопоседничке странке и велики противник Темистоклове поморске политике. Године 490/489. био је главнокомандујући атинске војске у бици на Маратону. После успеха на Маратону, 489. Милтијад предводи казнену експедицију на Парос.

Херодот приповеда да је Милтијад замолио Атињане да му ставе на располагање седамдесет бродова. При том је обећао да ће се обогатити сви они који крену са њим. Намеравао је да казни Парос, јер су се Парани први прикључили Персијанцима у њиховом походу на Хеладу. Треба имати на уму да је Парос, после персијског пустошења Наксоса, био најбогатији град Киклада. Пошто је стигао до острва, Милтијад је опсео град. Паранима је понудио мир за 100 талената. У случају да не исплате тражену своту, запретио је да положај неће напустити све док не заузме град. Међутим, Парани су се добро утврдили и није им било ни на крај памети да Атињанима поклоне 100 талената. 26. дана, увидевши да је град немогуће освојити, Милтијад је одустао од опсаде и празних шака се вратио у Атину. У Атини је био оптужен за велеиздају, а главни тужилац Ксантип²⁹ захтевао је да буде осуђен на смрт. Милтијад није могао лично да се брани, јер је боловао од ноге, коју је повредио у време опсаде Пароса. Народ је донео одлуку да се ослобађа смртне казне, али га је прогласио кривим и осудио на плаћање казне од 50 талената. Милтијад одмах после тога умре, пошто је дошло до тровања и упале кости, а казну од 50 талената платио је његов син Кимон. Сада, пошто је била уклоњена доминантна фигура Милтијада, који се својевремено противио политици поморске странке, до изражаја су могле доћи и друге партије.

— *Темистокле*

За архонта-епонима 493/492. године п. н. е. изабран је Темистокле, син Неокла. Мада није потицао из угледне и богате породице, Темистокле се истакао својом политиком. Он и његове присталице сматрали су да главне напоре Атињана треба усмерити у правцу стварање поморске флоте, не само ради борбе са Егином, већ и ради предстојеће борбе са Персијанцима. Током свог архонтовања, Темистокле се посветио утврђивању Пиреја, који је са своје три природне луке представљао бољу морнаричку базу него Фалерон. Мада ће Темистоклова поморска политика бити од изузетне важности за будућност Хеладе, у овом тренутку против тог програма дигла се атинска земљопоседничка аристократија и део сељаштва под вођством Милтијада.

Године 489. Темистокле је био један од стратега у Маратонској бици.

Плутарх приповеда да је, после успеха Атињана на Маратону, једино Темистокле очекивао нови сукоб са Персијанцима. Предосећао је да Персијанци неће дозволити да поново буду поражени. Како је мало веровао у традиционални начин борбе хоплита, предложио је нову стратегију која је подразумевала употребу тријера³⁰. Међутим, остваривање Темистоклове поморске политике онемогућавали су, са једне стране, недостатак средстава за градњу скувих три-

²⁸ Заједно са милетским тиранином Хистијејом имао је чувати мост на Истру.

²⁹ Ксантип је био ожењен Агаристом из рода Алкмеонида.

³⁰ Творци тријера били су Коринћани.

јера, а са друге аристократија. Наиме, стварање поморске флоте и пребацивање тежишта атинске војне моћи на море значило је и пораст политичког значаја градске сиротиње, јер су из редова сиротиње врбовани морнари, занатлије, носачи..., као и значај Народне скупштине.

Мада једна група истраживача верује да појам *остракизам* први користи атински државник Клистен 507. године п. н. е., остракизам је први пут примењен тек 488. Разлог који је наведен за прва три остракизма било је сумњичење за издају 490. године. Хамонд сматра да је циљ остракизма у прво време био протеривање Пизистратида, као и свих оних који су били повезани са овом породицом било сродничким везама било брачним путем. Хамондову претпоставку потврђује чињеница да је Народна скупштина остракизмом 488. протерала Хипарха из рода Пизистратида, 486. Мегакла из рода Алкмеонида, 485. Ксантипа, Милтијадовог тужиоца који је био у вези са Алкмеонидима. В. И. Холмогоров сматра да је Народна скупштина остракизмом желела уклонити противнике стварања јаке атинске флоте. Тако је 483/482. Аристид, представник земљопоседничке странке, био протеран остракизмом. Овим процесом елиминације Атињани су за свог вођу у предстојећем рату против Персијанаца изабрали Темистокла. Онда када је избор био јасан, а персијска инвазија извесна, приступило се општој амнестији и остраковани су позвани натраг у град.

Године 487. спроведена је реформа наименовања девет архоната. Док је раније архонте бирао народ, сада тај задатак пренет је на Веће од 500, које је у свом избору било непристрасно. Непосредни избори за архонта замењени су системом који се ослањао на употребу жреба. Мада су архонти могли бити бирани само из прва два разреда — пентакосиодимна и хипеја — њихов политички значај био је умањен, као и утицај моћних породица, чије су интересе некад заступали архонти. Временом ова реформа ће утицати и на престиж Ареопага у чије редове улазе бивши архонти. Овом променом увећан је значај стратега. Десеторица војних заповедника почели су да замењују архонте као главни државни званичници.

Мада је Темистоклова политика добила подршку народа, идеја велике атинске флоте никад се не би остварила да 483/482. није откривена сребрна жица у лауријским рудницима. Овим је држава на располагању имала 100 талената. Питање расподеле новца разматрано је на скупштини. Док су поједни предлагали да се новац подели међу грађанима, Темистокле је захтевао да се средства искористе за изградњу флоте. Атињани су прихватили предлог пре свега јер их је Темистокле упознао са чињеницом да Атина са својом застарелом и малом флотом није у могућности да порази свог давнашњег непријатеља — Егину. Мада Егињани нису узели учешћа у Датисовој и Артафреновој експедицији, две земље су и даље биле у непријатељству. Хамонд сматра да је мржња Атињана према свом суседу Егини била јача него страх од Персије. Године 482/481. састављено је 100 тријера. Верује се да је дрвену грађу за лађе Атињанима послао македонски краљ Александар I, иако је признавао врховну власт Персијанаца.

Показало се да је Темистоклова политика спасила Хелладу.

5.2.2. Спарта и Конгрес грчких градова

Мада су се грчки градови на копну дивили Атини због њене победе на Маратону, оне, ипак, вођство у борби против Персијанаца нису тражили у њој, већ у Спарти. Наиме, на територији континенталне Грчке положај Атине није био повољан. Беотски градови нарочито Теба, били су непријатељски расположени према Атини³¹. Егина је била вечити непријатељ Атињана. Еубејци, исто тако, нису били наклоњени овом граду. Са друге стране, Спарта се налазила на челу великог савеза. У њеним редовима налазили су се суседи Атине — Мегара, Егина и Теба. Спарта је била значајна војна сила, нарочито пошто је нанела тежак пораз Аргосу. Спарта је такође била заклето непријатељ Персији. Да је

³¹ Погледати: Атика у VII и VI веку, 3. Пизистратова тиранија. Пизистратида, 3.4. Владавина Пизистратових синова.

то била опште позната ствар говори и чињеница да Ксеркс када је слао изасланике у Хеладу да траже воду и земљу, није их слао у Атину и Спарту.

Ради духовне подршке Хелени су се обратили Аполоновом пророчишту у Делфима. Међутим, ту нису наишли на разумевање. Спарти је предвиђено да ће бити или разрушена или ће њен краљ бити убијен. Аргосу је саветовано да остане неутралан. Атињанима је Питија прорекла да ће им град бити уништен и да ће бити принуђени на сеобу као некад Фокејци. Било је јасно да пророчиште у овој ствари жели да остане неутрално. У овом случају, међутим, тешко је уочити разлику између неутралности и потчињавању врховној власти Персије.

У јесен 481. године представници градова, који су били спремни да пруже отпор Персији, састали су се у Спарти на месту касније названом Хеленијум. Они су дошли на позив Спарте, коју је подржала Атина. Заветовали су се да ће кренути у рат против Персије и да ће приступити савезу организованом за борбу против Персијанаца. Дискутовали су о војном проблему и сложили се да команду над копненом војском и флотом повере Спарти. Захтев Атињана да заповедају флотом је разматран, али савезници су одбили да служе под њеним заповедништвом. Потом су се сложили да прекину са свим међусобним непријатељствима. Тако је напослетку рат између Атине и Егине доведен крају. Следећег дана послали су уходе у Малу Азију³². Напослетку, одлучили су да пошаљу изасланике у Аргос, Крит, Коркиру и Сиракузу, са надом да ће им ови пружити помоћ у борби против Ксеркса.

Аргос је пристао да приступи савезу, али само под два услова: да им Спарта гарантује тридесетогодишњи мир и да са Спартом деле заповедништво над војском. Спартанци су се сложили по питању примирја, али је била спремна да Аргејцима пружи само 1/3 заповедништва. Аргејци су одбили понуду и наредили изасланицима да напусте град пре заласка сунца. Херодот тврди да је Ксеркс, пре него што је пошао са војском против Хеладе, послао гласника у Аргос с поруком да Персијанци будући потомци Персеја, порекло воде из Аргоса и да стога нису ради ратовати са овим градом. Ксеркс је предложио Аргејцима да седе мирно код своје куће и да не помажу другима у рату. У време када су примили хеленске изасланике, а имајући на уму Ксерксову понуду, Аргејци су намерно захтевали оно што Спартанци нису били спремни да им пруже.

Пре него што донесу одлуку, Крићани су одлучили да се посаветују са пророчиштем. Питија је подсетила Крићане да им Хелени нису помогли да освете Миноса. Тако Крићани одбијају да приступе савезу. Треба имати на уму да Крићани нису имали никаквог интереса да учествују у овом рату.

Коркирани су обећали изасланицима помоћ, али, када је требало 60 бродова са Коркире није стигло на Пелопонез. Њихово одуговлачење навело је Хелене да поверују да Коркирани нису желели да се замере Персијанцима.

Гелон, тиранин Сиракузе на Сицилији, понудио је огромну војску савезницима под условом да заповедништво са Спарте пређе на Сиракузу. Када су Спартанци то одбили, Гелон је затражио заповедништво над флотом. Тада су устали Атињани и истакли да у случају да флотом не заповеда Спарта, онда би свакако заповедала Атина. Тада је Гелон повукао своју понуду, а изасланици су се празних шака вратили у Хеладу. По свој прилици Гелон није могао да помогне Хеленима, јер је ратовао са Картагињанима, који су настањивали западни део острва и који су били у савезу са Персијом.

Пролећа 480. године савезници су се састали на Истму, близу Коринта. Заклели су се да ће Хелени, који су без нужде признали врховну власт Персије, морати да плате 1/10 свога имовинског богатства. Модерна историографија ово тумачи да се разоре градови, да се становништво прода у ропство, а 1/10 имовине тог града да се да Аполоновом светилишту у Делфима. Треба поменути да, мада

³² Неке од ових касније су заробили Персијанци, али по наређењу Ксеркса показна им је сва сила персијске војске и потом су уходе послате назад у Хеладу. Ксеркс је рачунао да ће се Хелени уплашити и одустати од рата када им уходе саопште каквом силом располаже „цар царева”.

се Спарта налазила на челу једног и другог, Пелопонески савез није исто што и Свехеленски савез.

31 град чинио је Свехеленски савез. У ствари, толико је било чланица 479. године. Тај податак сачуван је на бази великог стуба који су Хелени посветили богу Аполону после битке код Платеје. Ред уписаних имена вероватно је ред којим су чланице приступале савезу: Лакедемонци, Атињани, Коринћани, Тегејци, Сикионци, Егињани, Мегарани, Епидаурици, Орхомењани, Phliasians, Трезењани, Hermoioioneans, Тирињани, Платејци, Теспијци, Микењани, Cenaeans, Melinaeans, Tenians, Накшани, Еретријци, Халкићани, Styraeans, Eleaans, Потидејци, Леукађани, из Анакторије, Cythnians, Siphnians, из Амбракије, Lepreates.

У време конгреса на Коринту и у време када је Ксеркс из Сарда напредовао према Хелеспонту, Тесалци су Хеленима послали изасланике. Тесалци су били против политике пружања помоћи Персији у борби против Хеладе, коју је протежирала краљевска породица Алејада. Тесалија је била спремна да се прикључи Свехеленском савезу, под условом да савез одбрани Темпијски кланац, који је представљао копнени пут из Македоније у Тесалију. У супротном, Тесалци би били принуђени да прихвате врховну власт персијског цара. Савезници су се одазвали позиву и под командом спартанског краља Еуенета и Темистокла у јужну Тесалију послали 10000 хоплита. У Темпијском кланцу хоплити су се спојили са тесалском коњицом. Ту су они остали неколико дана, јер им је македонски краљ Александар послао гласнике са поруком да се повуку и да не дозволе да их у кланцу прегазе далеко надмоћнија војска. Успут, Грци су сазнали да постоји још један кланац који води из Горње Македоније кроз Перхебију у Тесалију, кроз који је дошла Ксерксова војска. Пошто су се Хелени вратили на Истам и пошто су остали без савезника, Тесалци су добровољно прешли на страну Персијанаца.

5.3. Битке код Термопила и Артемизија

Када су се Хелени, после неуспеха код Темпијског кланца, вратили на Истам, договарали су се како и на ком месту да ратују са непријатељем. Одлучено је да се запоседне Термопилски кланац, који је представљао копнени пут из Тесалије у средњу Грчку, а флота је имала да плови до Артемизија. Хелени су изабрали Термопиле јер су сматрали да ће тај простор онемогућити варваре да се користе бројно надмоћном војском и коњицом. Артемизија је, са друге стране, чувао улаз у Еубејски канал. Оба ова положаја налазила су се близу једног другог, тако да се лако могло сазнати шта се и на једном и на другом дешава. Наименоване снаге брзо су заузеле своје борбене положаје. Термопилски кланац чувало је шест или седам хиљада хоплита, којим је заповедао спартански краљ Леонида. Војска се састојала од 4100 Пелопонежана, од којих је 300 било Спартанаца, 700 Беоћана из Тесалије и 400 Тебанаца. На Леонидин позив војсци су се придружили и одреди Фокиђана и Локриђана Опунтских. Ова војска требала је да буде претходница главне снаге, која би се придружила после прослављања религијских празника у Спарти и Олимпији. Херодот сматра да је Леонида са Спартанцима послат напред да би и остали савезници, кад их буду видели, ступили у борбу и да не би, ако би видели да и они одуговлаче, прешли на страну Персијанаца.

Главнокомандујући флоте био је спартански краљ Еурибијад. Он је располагао са 271 тријером и са неколико пентеконтеја. На 147 тријера посаду су чинили Атињани, Платејци и Халкићани. Атински заповедник Темистокле био је најутицајнији члан Еурибијадове поставе. Хеленима на мору било је стало да одбране Еурип и да не дозволе варварима да продру у Хеладу.

О првом контакту са непријатељем Хелени, који су били на положају код Артемизија, сазнали су помоћу ватрених сигнала са Скијата. Наиме, Персијска флота, која је била стационирана у Терми, послала је десет најбржих тријера право у Скијат, где су стражу чувала три хеленска брода. Када су спазили варварске бродове, Хелени су покушали да побегну. Међутим, егински и трезенски брод

бејаху заробљени, док је атински успео да побегне. Овај се насукао код ушћа Пенеја, али је посада успела да побегне. Хелени обавештени о првом успеху Персијанаца, напуштају Артемизију и повлаче се у Халкиду. Овим су отворили пут непријатељској војсци ка Пагазејском заливу.

Персијска војска напушта Терму и ноћ је затиче код стеновите Магнезијске обале. Први бродови пристали су уз обалу, док су се остали иза њих усидрили, све по осам у једну врсту. Море је све до пред зору било мирно и небо ведро, али је у свануће дошло до буре, коју је локално становништво називало Хелеспонтијац. Четвртог дана пошто се бура стисала Персијанци су утврдили да су изгубили 400 ратних бродова и већи број помоћних.

У међувремену хеленска флота била је укотвљена у Халкиди. Сазнавши за персијске губитке Атињани су принели жртву Бореју, богу северног ветра, а Хелени Посејдону Спасиоцу, богу мора. Потом се флота вратила у Артемизију. Персијанци пак, пошто су обишли Магнезијски рт, уплове право у Пагазејски залив. Петнаест персијских бродова, који су били заостали иза осталих, опаже случајно хеленске бродове код Артемизија. Варвари су мислили да је то њихова флота, па отплове к њима и упадну међу непријатеље. Ове су Хелени заробили и пошто су од њих дознали о Ксерксовој војсци све што су желели, пошаљу их у оковима на Истам.

У то време Ксеркс је с копненом војском преко Тесалије стигао у Трехин, где је подигао логор. У Термопилском кланцу, насупрот Персијанаца, били су улгорени Хелени. Да би заштитили свој положај Хелени су обновили стари зид, који су својевремено подигли Фокиђани да спрече продор Тесалаца на њихову територију. Мада су неки Пелопонежани желели да се врате на Пелопонез и поседну Истам, Леонида је одлучио да ту остане. Тек петог дана Ксеркс је на Хелене послао Међане и Кисијце. Претрпевши тешке губитке, Међани се неприметно повуку, а на њихово место ступе елитне јединице Персијанаца, тзв. Бесмртни, које је предводио Хидарно. Пошто су се борили на уском земљишту и пошто су имали краћа копља него Хелени, Персијанци нису могли да искористе своју бројну надмоћност и били су принуђени да се повуку. У току борбе Хелени су били постројени према народностима и сви су се борили на смену и по реду, сем Фокиђана који су добили задатак да поседну стазу у планини.

Ствар се није одвијала повољно по Ксеркса. Међутим, Малијац Епијалт открио је Персијанцима стазу која води кроз планину до Термопила. Да испита ову стазу задатак је добио Хидарно са својим трупима. Хидарно, приликом своје експедиције, сусрео се са Фокиђанима, који су чували и прилаз у своју земљу и стражу на стази. Изненађени Фокиђани су се повукли са положаја, док су Персијанци наставили низ брдо. Овим је непријатељска војска зашла за леђа трупима које су браниле Термопиле. Сазнавши да су Персијанци отишли преко брда, Хелени почну да се договарају шта да чине. Одлучено је да се војска повуче и да Леонида са својих 300 Спартанаца брани њихову одступницу. Уз Леониду су остали Теспијци под вођством Демофила, а Тебанци, које је предводио Леонитијад, су задржани против своје воље као таоци. У борби која је наступила Леонида и 300 његових Спартанаца, као и Теспијци, храбро су изгинули. Пророк Мегистије, који је остао у Термопилима, је такође погинуо. Тебанци пак добровољно су се предали варварима говорећи да је њихов град међу првима пришао Персији и да су на силу довучени у Термопиле. Неке од ових су варвари убили, а неке су жигосали краљевским жигом. У овом сукобу убијено је много Персијанаца, поред осталих, два Ксерксова брата. Мада су Персијанци имали обичај да указују највеће поштовање храбро погинулим непријатељима, Ксеркс је наредио да се покојном Леониди одсече глава и набије на колац.

У време битке код Термопила, дошло је и до поморске битке код Артемизија. Наиме, када су Хелени допловили до Артемизија и видели многе укотвљене непријатељске бродове код Афете, одлучили су да се повуку од Артемизија даље у унутрашњост Хеладе. Сазнавши за њихову одлуку, Еубејци замоле Еурибијада да остане још мало времена док се не склоне са децом и укућанима на сигурно место. Кад нису успели да га наговоре, они су поткупили Темистокла са 30 тал-

ената. Пошто је Темистокле придобио Еурибијада, пославши му 5 талената, и Корићанина Адиманта³³, који је претио да ће напустити Артемизиј, пославши му 3 талената, Хелени су остали код Еубеје и ту примили битку.

Стигавши до Афете и уверивши се да се код Артемизија налази мали број хеленских бродова, Персијанци нису желели да непријатељске бродове нападну спреда, како се ови не би дали у бекство и по ноћи им побегли. Стога су одлучили да од целе флоте издвоје 200 лађа и да их пошаљу, тако да непријатељ не примети, да плове око Еубеје. Ових 200 лађа имало је задатак да опколе непријатељску флоту и да јој пресече одступницу када је спреда буду нападали преостали варварски бродови. Скилије из Скионе, тадашњи најбољи гњурац на свету, тајно је напустио персијске бродове, пребегао Хеленима и обавестио их да су бродови послати око Еубеје. Поводом овога одржан је ратни савет на коме је одлучено да Хелени још тај дан остану код Артемизија и ту преноће, а да после поноћи подигну једра и отплове у сусрет оним бродовима који су пловили око Еубеје. Истог дана Хелени су кренули против оних Персијанаца који су били стационарани код Афете. Долази до поморске битке и, мада су били бројно надмоћнији, Персијанци су изгубили 30 бродова. Борба је прекинута када је пала ноћ, а исход битке бејаше нерешен. Варварски бродови који су пловили око Еубеје, уништени су у бури, која их је ухватила на отвореном мору. Следећег дана и једна и друга страна спремале су се за битку. Пошто им је стигла помоћ од 53 атичка брода и пошто су чули за страшну судбину непријатељских бродова који су пловили око Еубеје, Хелени су били нарочито охрабрени. Овом приликом Персијанци су кренули у сусрет хеленској флоти, која их је чекала код Артемизија. Развила се битка чији је исход опет био нерешен. Египћани, који су се борили у Ксерксовој војсци, успели су заробити пет хеленских бродова. Током вечери, када је хеленска флота била дезорганизована и када је половина атинских бродова било уништено, Еурибијад је примио вест о поразу код Термопила. Заповедници флоте састали су се на обали како би одлучили шта им је даље чинити. Одлучено је да се Хелени повуку. Непријатељ није могао опазити ништа необично — ватре су гореле као и увек, над њима су Хелени пекли месо од еубејске стоке и чистили се. Током ноћи Хелени су разапели једра, прво Коринћани, а последњи Атињани. У свануће Персијанци су затекли Артемизиј напуштен. Док су пловили низ канал видели су бројне натписе урезане на стенама по наређењу Темистокла. Овим натписима је Темистокле, подсећајући да је Хеллада због њих у рату, позивао Јонце и Карце или да дезертирају или да се невољно боре за ствар Персијанаца.

5.4. Битка код Саламине. Период после битке

После успеха код Термопила и Артемизија, Ксеркс продира на простор Средње Грчке. Беотија је пропустила Персијанце готово без отпора³⁴. На свом путу ка Атици, Ксеркс је уништио многе градове. Међутим, поштедео је Аполонов храм у Делфима, знајући какву улогу игра међу Хеленима и ценећи његове давнашње симпатије према Персијанцима.

Атина у то доба још није била спојена зидом са Пирејем. У случају опсаде градско становништво је било осуђено на неминућу смрт од глади. Стога једини излаз био је напустити град и земљу препустити на милост и немилост непријатељу. Под руководством Ареопага извршена је евакуација становништва. Мушкарци су упућивани у морнарицу, а остали су пребацивани на острва Саламину, Егину и у Трезен. Сматра се да је то први пут у историји Атине да је становништво напустило град. У Трезену је сачуван један натпис у камену, чија је аутентичност данас спорна, који сведочи о евакуацији. Кад се персијска коњица појавила, град је већ био пуст. Само мали број светињских ризничара и

³³ Док је Атина послала највише, 147 бродова, где су на 127 бродова посаду чинили Атињани и Платејци, а на 20 Халкиђани, Коринт је био следећи на реду са 40 бродова.

³⁴ Наиме, непријатељска најезда била је посебно страшна за Беоћане, који су у главном били земљорадници. С друге стране, заклету непријатељи Беоћана били су Атињани. Ово су били довољни разлози да се Беоћани одреде за Персијанце.

сиромаша, који нису имали средстава да отпутују на Саламину, утврдио се иза дрвених зидова Акропоља. Персијанци су их без по муке поубијали; град је био разорен и спаљен, а персијска флота се усидрила у Фалерону.

За то време грчка савезничка флота окупљала се код Саламине. Настрадали бродови код Артемизија су оправљени, а стигла је и помоћ из Егине и са Пелопонеза. Четири брода, које је Наксос по царској наредби упутио као помоћ персијској флоти, прешла су на страну Грка. Есхил, који је и сам учествовао у предстојећој бици, сведочи да је грчка флота бројала 310 бродова, од тога 110 атинских. Пошто су хеленски извиђачи јавили да Персијанци не држе само Атину, већ и да располажу флотом четири пута већом но Грци, већина Пелопонезана била је спремна да напусти положај код Саламине и повуче се према Истму. Темистокле је увидео опасност да ако се војска повуче, свако ће гледати да одбрани само свој град, Хелени ће се разјединити, а војска ослабити. Темистоклов проблем био је да убеди савезнике да морају остати на тренутном положају. Стога савезницима он предочава предност положаја код Саламине: У уском мореузу персијска бројчана надмоћ не би била предност него сметња. Исто тако, Хелени би сачували Саламину, Мегару и Егину и самим тим онемогућили да ови градови, потпавши под власт Персијанаца, пошаљу војску на Пелопонез. У случају да савезници и даље инсистирају на повлачењу, Темистокле је запретио да ће са својим бродовима напустити савез и отићи да оснује нов град на Западу. Главномандујући флоте Еурибијад, свестан чињенице да савезници без помоћи атинске флоте не би имали шансе на Истму, одлучио је да битку прими код Саламине. Даље, Темистоклов проблем био је да намами Персијанце да се боре код Саламине. Он је персијском цару послао свог роба Сикина са поруком да Ксерксу у име Темистокла који је, тобоже, наклоњен Персијанцима, каже како су Грци потпуно деморалисани и дезорганизовани и како су готови да побегну од страха; зато би требало да их Персијанци одмах нападну и победа би им била осигурана. Ксеркс, који је није сумњао у своје снаге и толико желео победу, поверовао је у причу и персиска флота креће према Саламини. Уски пролаз између острва Саламине и копна на југу скоро сасвим је затворен малим острвом Пситалијом; ту су се дуж обале Атике постројили персијски бродови, а на острво је била искрцана јака војска. Према западном излазу из мореуза, у правцу Мегаре, Ксеркс је упутио помоћну формацију бродова којој је био задатак да пресече одступницу Грцима. Сам Ксеркс налазио се на високом брду са кога је могао посматрати ток битке. Док су се хеленске војне старешине још препирале шта им ваља чинити, непријатељ их је опколио. Аристид³⁵, који је, пловећи из Егине, једва пробио непријатељски обруч и стигао на Саламину, упозорио је старешине о предстојећој опасности. Хелени нису најпре поверовали, али када је Аристидову причу потврдио један тенски брод који је пребегао савезницима, почели су се укрцавати у бродове и спремати за битку.

Тек у зору 28. 09. 480., Персијанци схватају праву природу Темистокловог плана. Открили су да непријатељ није у хаосу и расулу, већ да пред њима стоји постројен у борбеној линији. Наспрам атинских бродова на левом крилу (према Елеусини) били су поређани Феничани, а наспрам спартанских и егинских бродова на десном крилу (према Пиреју) били су поређани Јоњани. Започе жестока битка. Мада су се персијски морнари борили упорно и храбро, персиска флота, намамљена дубоко у теснац, није имала простора за маневрисање. Варварски бродови налетали су један на другог и разбијали се. У то време Аристид се са одредом атинских хоплита, искрцао на Пситалију и тамо побио персијски одред. До ноћи све је било свршено: огромна персијска флота била је потучена. Поред бродова Персијанци су изгубили и велик број угледних људи, а међу њима Даријевог сина и једног од заповедника флоте Аријабигна.

Готово истовремено западни Грци, предвођени Гелоном из Сиракузе, побеђују картагинске снаге пред Химером.

³⁵ Мада остракован 483/482., помилован је у општој амнестији 480. и вратио се уочи битке у отаџбину.

Мада се персијска копнена војска и даље налазила у Атици, последице победе коју су Грци извојевали код Саламине осетиле су се одмах. Забринут за судбину своје монархије, Ксеркс је одлучио да се врати у Азију. Предавши Мардонију команду над војском, он напушта Грчку. После победе, Темистокле је изнео пред савезнике предлог да се грчка флота упути на освајање Хелеспонта с циљем да се пресече одступница Ксерксу и његовој пратњи. Међутим, тај план изгледао је Пелопонезанима сувише ризичним, јер су се још увек плашили напада Персијанаца преко Истма. Херодот приповеда да је Темистокле, када је увидео да многе неће моћи да наговори да плове на Хелеспонт, послао, поново по Сикину, поруку персијском цару како је тобоже он одвратио Хелене од потере и рушења моста на Хелеспонту. Потом је Темистокле предузео експедицију против оних острвских полиса, који су као Андрос, Парос и Кариста пружали подршку Персијанцима или су били неутрални према њима. Тим острвима наметнуо је контрибуцију, сакупивши на тај начин новац за настављање рата.

Зиму 480/479. Мардоније је провео у Тесалији.

Пошто је прошла непосредна опасност за Истам, Спартанци су били спремни да прихвате Темистоклов план који су раније одбацили и зато су предложили да се цела грчка флота упути према обалама Азије. Али, у то време Атињани су се бојали нове инвазије Персијанаца на простор Атике. Треба поменути и да је Темистоклу одузета команда и његово место поверено Аристиду. Постигнут је компромис: део флоте имао је остати крај обала Грчке, а други део, око 110 тријера, под командом спартанског краља Леотихиде имао се упутити према острву Делосу.

У међувремену Мардоније је покушао придобити Атињане за своју ствар. За изасланика узео је македонског краља Александра I, који је, иако је признавао власт „цара царева”, био у добрим односима са Хеленима. Мардоније је био спреман да опрости Атињанима увреде, које су ови нанели персијском цару, да им врати земљу, да им додели жељену територију на којој ће моћи самостално владати, да им оправи храмове, све под условом да неодложено склопе савез са Персијанцима. Спартанци, сазнавши за намере персијског команданта, шаљу своје изасланике у Атину с поруком да Атињани не мењају свој став према Хелади, јер су у осталом први започели рат. Атињани нису изневерили ствар Свехеленског савеза и Александрова мисија претрпела је неуспех.

5.5. Битка код Платеје

Херодот приповеда да док је Мардоније проводио време у Теби, житељи града саветовали су му да поткупи моћнике Свехеленског савеза, сачека да се одметну и тако без борбе постане господар Хеладе. Међутим, Мардонију се журило и поново продире на простор Атике. Заузима напуштену Атину десет месеци после Ксерксовог освајања града. Становници Атине по други пут склонили су се на Саламину. Мардоније је послао једног изасланика са предлозима које је већ једном Атињанима предочио Александар I. Да Атињани нису били ради сарађивати са Персијанцима показује и њихов позив Спартанцима да им помогну у борби против варвара. Пошто су добро утврдили коринтску превлаку, Спартанци су једно време одуговлачили са пружањем преко потребне помоћи. Напокон послали су војску под вођством Паусаније, који је био намесник малолетног спартанског краља Плистарха. Мардоније, сазнавши да ће се Атињанима придружити Спартанци, спалио је град и потом се повукао. Наиме, овај простор није био погодан за деловање персијске коњице. С друге стране, у случају да претрпи пораз, персијска војска морала се повлачити кроз уске кланце, а тада одступницу могао је да јој пресече и мали број ратника. Стога је Мардоније решио да битку прими у близини пријатељског града и на равници погодној за коњицу; у близини Тебе. Он заузео положај испод огранка Китерона, а Пелопонеска војска, пошто се на Елеусинској равници сјединила с Атињанима, крене за Персијанцима. Док је варварска војска бројала 300 000 људи, Хелени

су располагали са око 110 000 ратника.

Главномандујући Хелена Паусанија, сместивши своју војску по огранцима Китерона, ту се заустави и не крене у равницу. На тим положајима непријатељске војске, стојећи једна према другој, остале су много дана. Мардоније је покушавао да помоћу своје коњице изазове непријатеља на борбу. Персијски коњаници су једним изненадним јуришем прегазили одред Мегарана, који је заузимао истурен положај. Пошто Мегарани нису били у могућности да пруже достојну одбрану, на положају их је сменило 300 Атињана. Ови последњи су у новом налету непријатељске коњице успели усмртити варварског команданта Мазиста, који је био један од Даријевих синова. По овом успеху Паусаније напушта околину Еритре и заузима нов положај према Платеји. Код реке Азоп војске су се сврстале у бојне редове. Наспрам Спартанаца, који су се налазили на десном крилу, постројили су се Персијанци, а наспрам Атињана, које је предводио Аристид и који су се налазили на левом крилу, постројили су се Македонци и народи који се граниче са Тесалијом. Међутим, поново настаде мучно ишчекивање битке. Херодот сведочи да нестрпљиви Мардоније више није могао чекати, те се одлучио за напад. О предстојећој инвазији Хелене је обавестио Александар I. В. И. Холмогоров сматра да је персијски главнокомандујући био приморан да ступи у акцију, јер се пронела вест да је грчка флота, укотвљена код Делоса, добила наређење да крене према обалама Мале Азије.

У то време персијски коњаници су успели да затрпају извор са кога су савезници узимали воду. Услед недостатка воде и хране, Паусаније је био принуђен да напусти свој положај. На састанку војних старешина одлучено је да се Хелени током ноћи повуку на острвце Ероја, које се налазило испред града Платеје. Овим би себи обезбедили воду, а персијска коњица их не би узнемиравала. Међутим, у време повлачења дошло је до неспоразума између спартанских вођа. Драгоцено време је изгубљено и војска се раздвојила: док су Спартанци и Тегаћани напредовали обронцима Китерона, Атињани су се повлачили кроз равницу. Персијанци, увидевши да су Хелени напустили своје раније положаје, прелазе реку Азоп с циљем да ударе на непријатеља. Њихове елитне јединице стале су прогонити Спартанце. Паусанија у помоћ зове Атињане, али већ у то време ови су у равници борили са Хеленима, који су ратовали на страни варвара, и нису били у могућности да одговоре на позив. Паусанија је био принуђен да се сам супростави Персијанцима. Искористивши тактику Милтијада у бици на Маратону, спартански војсковођа са својим хоплитима успео је разбити бојни ред непријатеља. Сам Мардоније се јуначки борио, али је у тој битки погинуо. Персијанци су се дали у бег. Војсковођа Артабаз, који је заменио Мардонија, покупи преосталу војску и брзим маршом одведе је у Тесалију, а одатле у Тракију.

За успомену на платејску победу, Грци су на пољу битке подигли олтар Зевсу-Ослободиоцу. Платејци, који су се храбро борили, били су стављени под нарочиту заштиту целог хеленског савеза. Плен отет од Персијанаца искоришћен је за подизање бронзаног стуба у облику три извијене змије. На врх стуба налазио се златни треножац са урезаним натписом у коме је набројан 31 град-учесник битке код Платеје.

Пошто су Хелени сахранили своје погинуле код Платеје, договоре се да пођу с војском на Тебу и да од Тебанаца затраже да им изруче персијске присталице. У противном били су спремни да опседају град све док га не освоје. Мада у прво време Тебанци нису желели предати своје људе, на крају су то учинили. „Издајце” су кажњене, а Теба је избачена из Беотског савеза на чијем челу се налазила раније.

Пошто је Хелада била ослобођена, војници савезничке армије разишли су се кућама.

5.6. Битка код Микале

...десило се да се... истог дана кад су Персијанци претрпели пораз код Платеје, оди-

грала и битка код Микале у Јонији. Док су се Хелени... налазили са својим бродовима код Дела, под командом Спартанца Леутихиде, дођу им гласници са Сама... (са поруком) да ће се Јонци дићи на устанак против Персијанаца, само ако се Хелени буду показали у Јонији...

(Херодот IX, 90)³⁶

(Тада Хелени) ...отплове са Дела на Сам... А кад су Персијанци сазнали да они долазе, крену и они своју преосталу флоту, и то према копну, јер су феничким бродовима били дозволили да отплове кући... (Персијанци) ...одлуче да се не прими битка, јер су сматрали да им снаге нису биле једнаке. И флота, дакле, отплови према копну да се стави под заштиту копнене војске која се налазила код Микале где је, по наређењу Ксерксову, остао један део војске да чува Јонију. Та војска је имала свега шездесет хиљада војника, а командовао јој је Тигран...

(Херодот IX, 96)

...Кад су Хелени чули да су варвари побегли на копно... (стали су се питати) ...да ли да се врате натраг или да отплове на Хелеспонт. Најзад... одлуче... да и они плове према копну... (Пришавши близу обале) ...примете да су бродови извучени у утврђени логор и да се на обали налази постројена велика копнена војска... Леутихида... се преко гласника обрати Јонцима... Циљ овог поступка био је исти као и онај Темистоклов код Артемизија... (Леутихида је) ...хтео... или да наговори Јонце да затаје од варвара то што им је рекао, или пак да варвари, у случају да буду о томе обавештени, изгубе поверење у Јонце.

(Херодот IX, 98)

...Хелени (се) ...искрцају... те се построје за борбу... Персијанци (с друге стране) ...разоружају Самњане, на које су посумњали да су у договору са Хеленима... Затим Персијанци нареду Милећанима да чувају све приступе који воде до планинских врхова код Микале, пошто они, тобоже, најбоље познају то земљиште, а, у ствари, поступили су тако због тога да би их одвојили од остале војске...

(Херодот IX, 99)

А кад су Хелени били спремни за борбу, крену они у напад против варвара...

(Херодот IX, 100)

Атићани (које је предводио стратег Ксантип) ...и они који су били поред њих у строју... кретали су се уз саму морску обалу и по равном земљишту, док су Спартанци и они поред њих ишли по брдовитом земљишту и кроз једну гудуру. Док Спартанци још нису били стигли на другом крилу је већ било дошло до борбе.

(Херодот IX, 102)

Персијска војска била је уништена до последњег војника. По поразу Персијанаца код Микале у јонским градовима плануше устанци против владавине Персијанаца; персијски гарнизони били су побијени, намесници протерани.

...Кад су Хелени побили велики број оних који су се борили... (и) ...кад су стигли на Сам, почну... се договарати о исељавању Јоније... (јер им је) ...изгледало... немогуће да они увек бране и чувају Јонију... Главари са Пелопонеза били су мишљења да би требало преселити Хелене присталице Персијанаца из приморских градова и дати ту земљу Јонцима да се у њој населе. Али Атићани још из почетка нису никако били за то да се Јонци исељавају нити да Пелопонезјани учествују у решавању проблема њихових колонија. Пошто су Атићани одлучно бранили своје становиште, Пелопонезјани најзад попусте. И тако они приме у савез Самњане, Хијце, Лезбијце и друге острвљане који су случајно ратовали на страни Хелена. (Потом) ...отплове на Хелеспонт да поруше мостове.

(Херодот IX, 106)

(Међутим) ...нађу порушене мостове. (Тада) ...Пелопонезјани с Леутихидом... одлуче да отплове натраг у Хеладу, док се Атићани под вођством Ксантиповим

³⁶ Херодотова Историја II, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

решили да ту остану и да нападну на Херзонеz. И Пелопонежани отплове натраг, а Атињани пређу из Абида на Херзонеz и опседну Сест... (који су, после дуге опсаде, и освојили.)

(Херодот IX, 114)

Кад су све то извршили, отплове они натраг у Хеладу...

(Херодот IX, 121)

Извори:

— Херодотова Историја II, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

Литература:

— В. И. Холмогоров, Грчко — персијски ратови, Стара Грчка, Сарајево 1959.

— N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322. B. C., Oxford 1959.

— Џорџ Форест, Грчка: Историја архајског раздобља, Оксфордска историја Грчке и хеленистичког света, превео с енглеског Небојша Порчић, Слио, Београд 1999.

Белешке:

— Данијела Пантелић, Стара Грчка, 2003, 1 – 12.